HET LAND VAN AALST

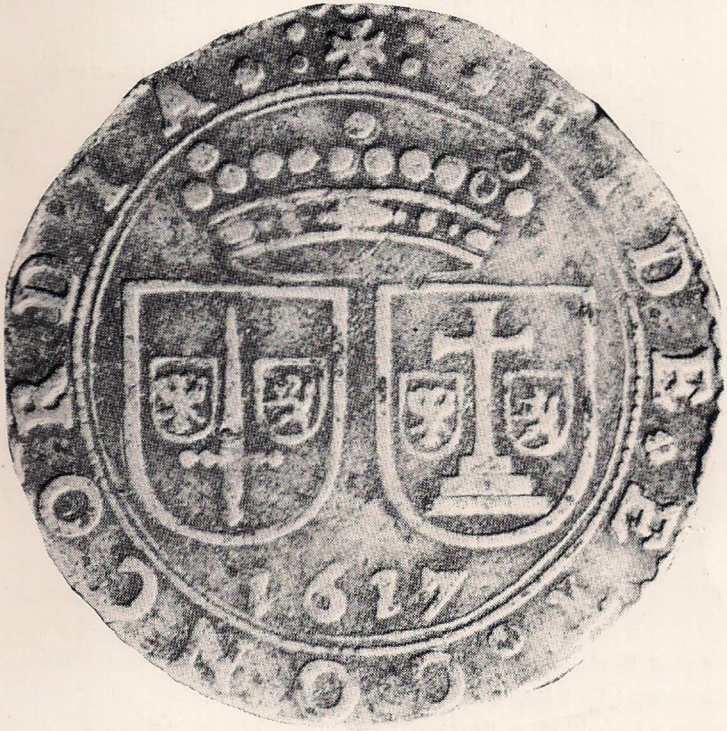

Tijdschrift van de Geschiedkundige Vereniging Het Land van Aalst

Het Land van Aalst

TWEEMAANDELIJKS TIJDSCHRIFT

Ere-Voorzitters : F. Courteaux
L. De Rijck

Ere-Bestuurslid : A. Van Lil,
initiatiefnemer en medestichter

Voorzitter : L. Robijns

Ondervoorzitter : H. Van Isterdael

Beheerder : G. Van Bockstaele, Bevegemstraat 14, 9620 Zottegem
Tel. (091) 60 19 04

Redactiesecretarissen : S. De Lange - M. Cherretté

Verslaggever : B. Boel

Archivarissen - Bibliotecarissen : C. Uyttersprot - M. Uyttersprot

Public-relations : M. Cock en D. Van De Perre

Het tijdschrift wordt uitgegeven met de steun van de Vlaamse Gemeenschap, het Provinciebestuur van Oost-Vlaanderen en de stad Aalst.

Prijs voor het Jaarabonnement :

Voor leden : 400 fr., steunende leden : 600 fr. en ereleden 1.200 fr. te storten op P.C.R. 000-0586911-61 «Het Land van Aalst», Bevegemstraat 14, 9620 Zottegem.

De auteur is verantwoordelijk voor zijn/haar artikel.

Kaftontwerp : Bart Maris, Meerbeke.
Drukker : ADB-Andries, Kerkstraat 225, 1851 Grimbergen
ISBN : 240 - 938 - 7 P.

Redactieadres en recensie :
C. Uyttersprot, Eikstraat 50, 9300 Aalst

Editoriaal

De geschiedenis van het graafschap of van de kasselrij van het Land van Aalst heeft, zowel als entiteit, als in diverse onderdelen, steeds aandacht gewekt bij de geschied- en heemkundigen.

Reeds in de vorige eeuw maakte F.J. De Smet zich verdienstelijk met zijn *Description de la ville et du Comté d'Alost* (1852) en lieten F. De Potter en J. Broeckaert hun *Geschiedenis van de Stad Aalst* voorafgaan van een *historische schets van 't voormalige Land van Aalst* (1873).

Pas op 12 maart 1903, nu 85 jaar geleden, werd te Aalst de *Oudheidkundige Kring van de Stad en het Voormalig Land van Aalst* gesticht, en dit in navolging van wat in andere steden meestal reeds vroeger was gebeurd. Naast hun bekommernis voor de oprichting van een heemkundig streekmuseum, liet deze kring van 1904 tot 1914 tien jaargangen verschijnen van de *Annalen,* waarin bijdragen werden gepubliceerd door Paul De Clippele, Leo Crick, Jean Moens, Oscar Reyntens, Juliaan Roegiers en Ernest Soens.

Het zou tot na de tweede wereldoorlog aanslepen vooraleer een georganizeerde groep zich weer zou gaan inzetten voor de studie van de geschiedenis van het Land van Aalst.
In de moeilijke naoorlogse omstandigheden vatten enkele stoutmoedigen, mede op initiatief van ons nog steeds aktieve erebestuurslid Albert van Lil, het plan op een historisch en heemkundig tijdschrift uit te geven, naar het model van *Eigen Schoon en de Brabander.* Sedert het eerste nummer verscheen in 1949 zijn we nu aan de 40ste jaargang toe. Jozef van Overstraeten was de begeesterende en werkkrachtige voorzitter van het eerste uur. Hij werd bijgestaan door Albert Van Lil en Baziel Boel, beiden nog aktief in het bestuur en door Jozef van Cleemput, Hendrik van Gassen, A. Broeckaert, Jozef de Brouwer en Valère Gaublomme. Reeds in 1952 werd de leiding overgedragen aan Jozef Borreman, burgemeester van Aalst, die na een korte tijdspanne werd opgevolgd door Hendrik van Gassen.

In 1963 werd het voorzitterschap overgenomen door Fritz Courteaux en van 1980 tot 1985 door Luc De Ryck, beiden gewaardeerde ere-voorzitters van onze kring.

De huidige bestuursleden houden eraan hulde te brengen aan hun voorgangers in het bestuur en aan allen die bijdragen hebben geleverd. Zonder hun inzet ware het tijdschrift al lang ter ziele gegaan.

Wij wensen de traditie verder te zetten, maar toekomstgericht op de 21ste eeuw.

Niettegenstaande er van de negen kringen die deel uitmaken van het *Oostvlaams Verbond van Kringen voor Geschiedenis* acht overgestapt zijn naar de jaarboekformule, kan en zal het *Land van Aalst* verder als tijdschrift blijven verschijnen. Van deze gelegenheid werd gebruik gemaakt om Bart Maris uit Meerbeke een nieuwe kaft te laten ontwerpen; over de aangewende penningen van het Land van Aalst kan U in volgende bladzijden meer vernemen. Tegen de tweede jaarhelft staan ook enkele syntese-artikelen over ons werkgebied op stapel. Tevens wordt er gewerkt aan een speciale uitgave...

De redaktie streeft verder naar een hoog wetenschappelijk peil, gebracht onder een algemeen leesbare vorm en naar een geografische spreiding van de bijdragen binnen een jaargang. Wij hopen dat ons sedert enkele jaren weer gestadig aangroeiend lezerspubliek ons met opbouwende kritiek zal blijven ondersteunen en zal meehelpen aan prospektie naar en leveren van degelijke kopij, aan de verdere verspreiding van ons tijdschrift en meteen aan de bevordering en verspreiding van de kennis van ons verleden.

Het Bestuur

DE PENNINGEN VAN HET BESTUURSCOLLEGE VAN DE TWEE STEDEN EN VAN HET LAND VAN AALST

door Willy TEMMERMAN

In zijn "Handleiding voor verzamelaars van Nederlandsche historiepenningen" beschreef G. Van Orden de penning van het Graafschap of Land van Aalst, die vanaf heden het omslag van dit tijdschrift zal sieren. Wegens afwezigheid van een jaartal op het stuk situeerde hij het als volgt: "Deze zonder jaartal bij Backer op 1617 geplaatst. Doch door mij, daar dezelve waarschijnlijk op het verkoopen van Aalst aan den hertog van Parma geslagen is, op dit jaar (1583) gebragt."

Vijftig jaar later deed graaf M. Nahuys evenwel opmerken dat het engelenhoofd op de keerzijde, dat aanduidt dat het stuk herkomstig is van het munthof Brussel, voldoende bewijst dat het geslagen werd op een latere datum aangezien dit muntteken van de hoofdstad van Brabant pas aangenomen werd onder de regering van Albrecht en Isabella.

Volgens A. Van Keymeulen bleef het Brussels munthof tussen 1602 en 1611 van alle activiteit verstoken. De munten, geslagen in 1601, vertonen nog steeds de letter B als muntteken. In 1612 besluit de overheid tot de heropening en de nieuwe uitgiften worden met een "Sint-Michielskopje" gemerkt. De bedoeling was waarschijnlijk het hoofd van de aartsengel St.-Michiel weer te geven. Tussen 1794 en 1821 bleef het Brussels munthof opnieuw gesloten. Hiermee verdween het gebruik van het engelenkopje als muntteken van Brussel.

J. Dugniolle en Ch. Gilleman maakten een grondige analyse en plaatsten de penning in een breder kader:

Onder het Spaans en Oostenrijks bewind vormden de vijf belangrijkste plattelandsbaljuws met de burgemeesters en eerste schepenen van Aalst en Geraardsbergen een vergadering van negen leden, die men het Hoofdcollege van de twee Steden en het Land van Aalst noemde. Aanvankelijk vergaderde dit Hoofdcollege afwisselend te Aalst en Geraardsbergen, in een gebouw dat met de naam "Landhuis" werd aangeduid. De last die het vervoer van de archieven veroorzaakte, alsmede de veelvuldigheid en de duur van de zittingen maakten ten laatste dat de vergaderingen nog slechts te Aalst plaatsvonden.

Onder het voorzitterschap van de burgemeester van Aalst, hield het Hoofdcollege zich bezig met al de zaken die het land aanbelangden. Maria-Theresia verruimde de bevoegdheden van dit bestuur door het rechtsmacht in criminele zaken te verlenen, zowel over de bewoners van het land als over landlopers. Dit belangrijk administratief raderwerk was vertegenwoordigd bij de Vlaamse Staten door twee van zijn leden, afwisselend de burgemeester en de eerste schepen van Aalst of van Geraardsbergen, en bij de inhuldiging van onze vorsten te Gent.
Het Hoofdcollege had de leiding over een aantal personeelsleden, waarbij men twee griffiers en twee ontvangers onderscheidt. Deze laatsten waren belast met de dienst der financiën van het graafschap, de ene voor wat het Aalsters kwartier betrof, de andere voor dat van Geraardsbergen. Hun beheer was onderworpen aan de controle door het College, bijgestaan door de griffiers.

In beginsel had de controle jaarlijks plaats maar, nadat de regering in 1637 een door haar aangeduide commissaris had opgedrongen, werden twee of drie controles per jaar in een aaneenschakeling van zittingen normale zaak.

Het nazien van de rekeningen ging gepaard met een feestmaal en ook, vanaf 1617, met de uitreiking van zilveren penningen. De registers vermelden nochtans reeds vóór deze datum de jaarlijkse aankoop van penningen (1593: bestemd voor de burgemeesters en de ontvangers; 1600: cfr; 1606: ten voordele van de burgemeesters, de schepenen, de baljuws, de ontvangers en de griffiers; 1614: cfr). In al deze gevallen kan het volgens de geraadpleegde auteurs slechts gaan om banale koperen penningen die moesten toelaten "de jeter les comptes" tijdens het nazien van de rekeningen.

Op 6 oktober 1616 besliste het College dat bij de volgende narekening elke aanwezige afgevaardigde zal vergoed worden met drie dozijn zilveren penningen, en dat in de toekomst alleen aan de nieuwe leden nog jaarlijks penningen zouden worden gegeven "tot eene memorie". Deze herinneringspenningen zouden aan de ene zijde de wapenschilden van de twee steden, aan de andere zijde deze van de vijf baanderijen (Rode, Gavere, Zottegem, Boulare en Schorisse) vertonen.

De ontvanger van Aalst kreeg opdracht zich naar Brussel te begeven om de penningen te doen slaan. De officiële penning was daarmee ontstaan.

Spoedig werd het aantal toegekende zilverstukken aangevuld met koperen penningen waarvan het aantal snel toenam ten einde de Collegeleden te stimuleren tot het doorvoeren van een actieve controle der rekeningen. En dan moest worden belet dat de Colle-

geleden hun belangstelling voor de vergaderingen verloren, dus diegenen aantrekken die reeds van penningen waren voorzien. Hiertoe ontvingen de betrokkenen een handvol koperen penningen, die in 1635 werden vervangen door zes zilverstukken. Kort daarop duiken de koperen penningen opnieuw op, zonder evenwel de zilveren stukken te vervangen: ze worden behouden voor de "anciens", op voorwaarde dat ze de vergaderingen bijwonen, en vormen aldus een getrouwheidspremie: van herinneringspenningen zijn het presentiepenningen geworden.

Bovengenoemde stukken werden geslagen tot en met het jaar 1647. In 1648 moest men de stempels, die al herstellingen hadden ondergaan in 1644, vervangen. Evenals al de voorgaande zijn ook de nieuwe stempels van de hand van Balthazar Laureys, die te Brussel van 1617 tot 1660 de functie van stempelsnijder vervulde. Drie kenmerken onderscheiden de nieuwe stukken van de voorgaande: het ontbreken van een datum, muntteken van Brussel en afbeelding van een zittend personage met gekroond hoofd, de graaf van Vlaanderen voorstellend.

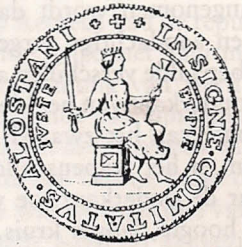

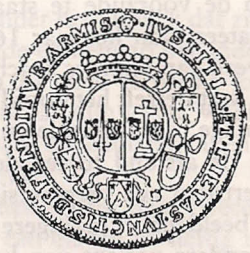

Vz: Zittend personage, met gekroond hoofd, houdende in de rechter hand een zwaard, heraldisch kenteken van de stad Aalst, en in de linker hand een kruis, kenteken uit het blazoen van de stad Geraardsbergen.

In het veld, kringsgewijs, aan de kant van het zwaard: IVSTE, en aan de kant van het kruis: ET.PIE
Omschrift: + + INSIGNE.COMITATVS.ALOSTANI +

Kz: Gekroond ovaal schild, gedeeltelijk van Aalst en van Geraardsbergen, omringd door een lint dat de wapenschilden van de vijf baanderijen met elkaar verbindt.
Omschrift: engelenhoofd IVSTITIA-ET-PIETAS-IVNCTIS-DEFENDITVR-ARMIS.

Tijdens de zitting van 1648 konden de afgevaardigden en commissaris hun aandeel uit de eerste partij van het nieuwe type niet in ontvangst nemen omdat ze niet tijdig klaar was. De eerste uitreiking had vermoedelijk pas in 1649 plaats.

Pierre Meulemans, die B. Laureys op 17 mei 1660 opvolgt, behoudt het model van zijn voorganger maar vervaardigde het met minder vaardige hand. Het omschrift van de voorzijde werd evenwel op de keerzijde gebruikt en het omschrift van de keerzijde kwam op de voorzijde te staan. Aangenomen wordt dat deze variant dateert van het jaar 1661. Een aandachtige vergelijking met het werk van Laureys bracht nog bepaalde verschillen aan het licht, o.a. wat betreft het hoofd en de onderkant van het kleed van het personage, de inclinatie en de lengte van het zwaard; op de keerzijde: de afstand tussen de kroon en het wapenschild. Eén variant vertoont een verplaatsing naar de onderkant toe van de volledige beeldenaar, geringere totale hoogte, langer kruis.

Een andere variant van het type 1649 toont een terugkeer naar de schikking ontworpen door Laureys. De omschriften wisselen opnieuw van keerzijde naar voorzijde en vice versa. De verschillen te wijten aan de graveerstift van Meulemans blijven bestaan. De kosten voor "het maeken van de muntijeseren" voor dit type werden begin 1666 betaald.

Samenvattend kan men zeggen dat het oude graafschap Aalst in de numismatische geschiedenis is vertegenwoordigd met twee reeksen penningen, elk met een aantal varianten. De totale duur van aanmaak beslaat 49 jaar en kan worden onderverdeeld in zes perioden: 1617-1630, 1634-1640, 1641-1647, 1649-1659, 1661-1664 en 1666. Slechts in de eerste drie perioden vindt men gedateerde penningen.

Bibliografie.

— G. VAN ORDEN, Handleiding voor verzamelaars van Nederlandsche historiepenningen, MDCCCXXV, 240 (nr. 910), 298 (nr. 1140), 316 (nr. 1206).
— Cte M. NAHUYS, Médailles et jetons inédits relatifs à l'histoire des dix-sept anciennes provinces des Pays-Bas, in: Revue de la Numismatique belge, 5e série, tome V, 1873, 59-61, pl. h. nr. 37.
— Dr. J.-F. DUGNIOLLE, Le jeton historique des dix-sept provinces des Pays-Bas, tome III, 1877, 62 (nr. 3091), 63 (nr. 3092), 226 (nr. 3743), 258-259 (nr. 3864-3865), 264 (nr. 3883-3884), 267 (nr. 3893), 284 (nr. 3961).
— Catalogue du précieux cabinet de jetons d'or et d'argent formé par feu M.L. De Coster, 1885, 91 (nr. 400), 92 (nr. 402).
— Alphonse DE WITTE, Le jeton dans les Comptes des maîtres des Monnaies du duché de Brabant, in: Tijdschrift van het Nederlandsch Genootschap voor Munt- en Penningkunde, 1897, 19-20, 175-184.
— Oscar REYNTENS, De wapens van het Land van Aelst, in: Annalen des Oudheidskundigen Krings van het voormalig Land van Aalst, 2e jaar, 1906, 61.
— J. DUGNIOLLE, Ch. GILLEMAN, Les jetons du Comté ou Pays d'Alost, in: Revue belge de numismatique, 1921, 57-73, planche V.
— Revue belge de numismatique, 1922, 240.
— André VAN KEYMEULEN, Munt- en Muntmeesterteken van Brussel, in: Europees Genootschap voor Munt- en Penningkunde, Maandblad, september 1964, 126-130.

Regeringen.

— Aartshertogen Albrecht en Isabella (1598-1621)
— Filips IV (1621-1665)
— Karel II (1665-1700).

Willy Temmerman
Ten Berg 41
9300 Aalst

PRINSEN EN BOEREN IN DE VRIJHEERLIJKHEID STEENHUIZE*

Door E. SCHOLLIERS

DE VRIJHEERLIJKHEID

"Onder het landt van Aelst zijn noch twee prinsschappen, te weten Steenhuyse, welck een fraey dorp is ende heeft zynen besonderen heere ende de groote vlecke van Gavre..." aldus de Nederlandse vertaling van Guicciardini's Descrittione di tutti Paesi Bassi (Amsterdam, 1612, blz. 329). Steenhuize was inderdaad een heerlijkheid waarvan de bezitter onder bepaalde voorwaarden de titel van prins mocht voeren.

Het was een vrijheerlijkheid, une *terre franche* of een *franchise,* zoals het dorp op de kabinetskaart van Ferraris vermeld staat en waarvan de inwoners bepaalde fiskale voordelen genoten (1). Deze fiskale vrijstellingen gaven wel eens aanleiding tot misbruiken. Door het feit dat de inwoners van dergelijke heerlijkheden geen accijns hoefden te betalen op bier, jenever en andere verbruiksgoederen, was de verleiding groot daarvan grotere hoeveelheden te produceren dan voor eigen gebruik nodig of wenselijk was en deze in de minder fortuinlijke nabije dorpen aan gunstprijzen te verkopen, waardoor de Staten van Vlaanderen belangrijke inkomsten moesten derven. Dit was o.m. de aanleiding tot de ordonnantie van 10 juli 1722, die deze *terres franches* verzocht een nauwkeurige lijst van hun inwoners op te stellen en aan de gedeputeerden over te maken (2) zodat men kon ramen voor hoeveel personen de vrijstelling van accijnsrechten gelden kon (cfr. infra). Als we Sanderus mogen geloven waren er ook andere misbruiken: "Steenhuize pronkt met den Tytel van Prinsdom... zynde

(1) A. Stengers-Limet, Une fiscalité particulière dans les anciens Pays-Bas. Les terrres franches, Standen en Landen, LXXXIV, Kortrijk, 1985, o.m. blz. 372.

(2) Receuil Ordonnances P.B., 3e ser., t.3, blz. 311.

* We hebben vrijwel uitsluitend het door Dr. Van Isterdael geïnventariede archief van het prinsdom gebruikt dat afkosmtig is van de laatste heer van Steenhuize, graaf d'Hane en dat op het rijksarchief te Ronse bewaard wordt. Het eigenlijke dorpsarchief is, luidens De Potter en Broeckaert (5e reeks. 5e deel. blz. 30) in 1796 in de vlammen opgegaan. We danken hierbij Dr. Van Isterdael voor zijn gewaardeerde hulp.

voor het overige een schuilplaats voor ballingen en Misdadigers..." (3).

Steenhuize was feodaal afhankelijk van het leenhof van Silly in Henegouwen en als dusdanig een leen van de heren van Trazegnies aan wie de heer van Steenhuize leenverheffing verschuldigd was. Het telde bovendien 53 achterlenen (4). Alhoewel het in Vlaanderen lag moest het "sigh nochtans regleren naer de costume van Henegauw als weesende haer opperleenhof" (5). Het ligt voor de hand dat deze specifieke enclave-situatie vaak aanleiding gaf tot betwisting. Ingevolge een uitspraak van de Grote Raad van Mechelen d.d. 28 april 1760 moest Steenhuize geen bevelen nakomen, noch van de Raad van Vlaanderen, noch van de Staten, noch van het Land van Aalst, *"mais bien et seulement ceux (ordres) qui viendront et seront ordonnés par l'Impératrice Reine notre souveraine ou par ceux de son dit grand conseil"* (6). Voor wat de heerlijke renten en hun omzetting betrof volgde men de costuimen van de twee steden en het Land van Aalst.

De prinsheerlijkheid had, als we de verkoopbrief van 4 januari 1752 mogen geloven, een omtrek van 2 1/2 mijl, ze telde ongeveer 176 huizen en de heer had bepaalde rechten op 600 percelen (7). Volgens een verklaring van de burgemeester en de schepenen van 1771 bestond "de geheele hemelsche breedde der voorn. prochie... in ontrent 470 bunderen", d.i. 578 hectaren (8). De penningkohieren van 1571 vermelden een totaal van 442 bunder, ca. 544 hectaren aan huizen en bewerkte gronden (9). De telling van 1723, waar we later op terugkomen, vermeldt 903 inwoners en 178 gezinnen (10); deze van 1784 1270 inwoners en voegt eraan toe dat de bevolking jaarlijks met 14 à 15 personen toeneemt (11). Enkele jaren later in 1791 klagen de dorpelingen dat hun kerk door de aangroei van de bevolking "merkelijk te cleyn word bevonden" (112). In 1797 telde Steenhuize met Wijnhuize

(3) A.Sanderus, Verheerlykt Vlaendre, 2e deel, Leiden. 1735, blz. 76, Nederlandse vertaling van zijn Flandria illustrata van 1641, waarin ook een gravure van het kasteel.
(4) J.Plumet, Les seigneurs de Trazegnies au moyen age, 1100-1500, 1959, blz. 22 en 265.
(5) Een queritur d.d. 7 sept. 1787, Archief Steenhuize (voortaan ASt.) nr. 12.
(6) Statuts et reglemens pour la terre de Steenhuyse, ASt. nr. 133.
(7) ASt. nr. 11,
(8) ASt. nr. 171; 1 bunder = 400 roeden = 1,298 ha. H. De Schrijver. De oude landmaten in Vlaanderen, Gent, 1942.
(9) Stadsarch. Gent, 85 bis, reeks 28, Steenhuize 69/293.
(10) ASt. nr. 175.
(11) ASt. nr. 176.
(12) ASt. nr. 194.

Lodewijk van Brugge, Heer van Gruuthuze en Steenhuyse, ca. 1468
(Brugge, Groeningemuseum)

1364 inwoners en in 1800 1524 (13). De veetelling van 1796 vermeldde voor Steenhuize-Wijnhuize een totale oppervlakte van 748 ha. waarvan 515 ha. bouwland (14). Steenhuize-Wijnhuize telde in 1920 1868 inwoners en in 1973 nog slechts 1557 inwoners; de oppervlakte wordt op 749 ha. geraamd. Het dorp had een burgemeester en een aantal wethouders waarvoor men, zo zegt een reglement van 1760, steeds eerlijke en kristelijke mensen zal kiezen en onder hen, de meest gegoeden (15).

DE PRINSEN EN HUN KASTEEL

In de 15de eeuw stierf de mannelijke lijn van de oorspronkelijke familie der Steenhuize's, die ook in het bezit van Avelgem was, uit. De dochter huwde met Jan van Gruuthuze, ook wel Jan van Brugge genoemd. Hun zoon, Lodewijk (+ 1492), Vliesridder en lid van de adellijke stand in de Staten van Vlaanderen, kreeg van Edward IV voor bewezen diensten de titel van graaf van Winchester (16). Na Lodewijk kwamen Jan en René en als laatste Gruuthuze diens dochter, Catharina van Brugge, die gehuwd was met Louis de Baulme, graaf van Saint-Amour.

Louis De Baulme of de Baume was kamerheer van Philippe Emmanuel van Savoie. In 1576 verhief Filips II zijn baronie van Saint-Amour in Franche-Comté tot graafschap. De familie was afkomstig uit la Baume-sur-Cerdon in Savoie (17). De Gruuthuze's die aldus van 1416 tot een eind in de 16de eeuw Steenhuize hielden, bezaten daarnaast nog talrijke andere heerlijkheden die telkens in de aanhef van de jaarrekeningen eerbiedig opgesomd werden: het reeds vermelde Avelgem en het nabijgelegen Heestert, Berchem en Spiere en ook Oostkamp bij Brugge. In de zestiger jaren van de 16de eeuw geraakten de Gruuthuze's in financiële moeilijkheden en een tijdlang hield de graaf van Egmont, prins van Gavere, nu ook het prinsdom Steenhuize, dat

(13) J.De Brouwer, Demografische evolutie van het Land van Aalst 1570-1800, Brussel, 1968, blz. 91.

(14) Willy Vanderpijpen, De landbouw en de landbouwpolitiek in het Leie- en het Scheldedepartement 1794-1814, onuitgegeven doctorale dissertatie Vrije Universiteit Brussel, 1983, deel 3, blz. III 35.

(15) ASt. nr. 133.

(16) J.M. van den Eeckhout, La principauté de Steenhuyse, in, Le Parchemin, nr.230, 1984, blz. 81.

(17) F.Koller, Gens de chez nous dans les divers ordres de chevalerie sous l'ancien régime, Dison, 1974, blz. 24-25; De la Chenaye-Desbois, Diction. de la noblesse, Paris, 3e éd. 1863, t.2, blz. 552-553; Louis Moreri, Grand diction. historique, Amsterdam, 1740 sparsim.

hem als pand was toegewezen door de curatoren van de Gruuthuze's (18). Na lang procederen werd Catharina door de Grote Raad van Mechelen verplicht het prinsdom publiek te verkopen (19) en het was haar schoondochter, Jeanne Richardot die in 1605 de prinsheerlijkheid kocht voor 24.200 gulden (20). Ze was de dochter van Jean Grusset, die zich met de naam van zijn moeder Richardot, liet noemen, voorzitter was van de Geheime Raad en vertegenwoordiger van Isabella op de vrede van Vervins in 1598. Jeanne de Richardot verbleef aanvankelijk nog op haar kasteel te Avelgem, zoals blijkt uit de rekening van 1620. Onder haar bezittingen werden naast Steenhuize en Avelgem ook nog steeds Berchem en Heestert vermeld. In de jaren 1627-30 werd te Steenhuize een nieuw kasteel gebouwd in renaissancestijl. In de aankondiging van een latere verkoop stond het beschreven als *"un fort beau chateau entourré (sic) d'eau avec jardin, bassecourt, écuries etc."*. Na 1632 heeft Jeanne de Richardot zeer waarschijnlijk in haar kasteel verblijf gehouden. In deze jaren moest de pachter naast zijn jaarlijkse pacht in speciën ook allerlei leveringen doen in natura: tarwe, gerst, spelt, vette varkens en bovendien nog een reeks karweien presteren. In 1654 wanneer ze haar testament opmaakte woonde ze te Gent. Ze stierf in 1657 en het prinsdom werd gekocht door haar neef Claude de Richardot, graaf van Galmaarden en heer van Lembeek, die gehuwd was met Thérèse de Mérode. Na Claude was het zijn broer Alexandre die met een dochter van de graaf van Ursel gehuwd was, en tenslotte hun zoon Claude, die in 1702 stierf zonder nakomelingen.

De vrouw van Claude de Richardot, Marie-Françoise de Bournonville, kocht in 1702 de prinsheerlijkheid van de Richardot's af en hield ze tot haar dood in 1740. Ze zal grote uitgaven doen om het kasteel, dat fel geleden had onder de krijgsoperaties van de late 17de eeuw, te herstellen. In 1752 verkochten de erfgenamen van Marie-Françoise de prinsheerlijkheid aan Jean-Alexandre de Wolff, *ecuier,* schildknaap, heer van Ergy, wellicht Herchies in Henegouwen. Hij mocht zich geen prins, maar enkel *seigneur,* heer van Steenhuize noemen. Hij zal dadelijk het kasteel laten opknappen door een tiental Waalse arbeiders, die in oktober 1753 slaags geraakten met de dorpelingen (21). Zijn weduwe en zijn zoon, Charles-Alexandre, volgden hem in 1767 op. De doua-

(18) Zie o.m. de jaarrekeningen van 1564-65 en 1577-78.
(19) van den Eeckhout, op. cit.
(20) ASt. nr. 7.
(21) ASt. nr. 216.

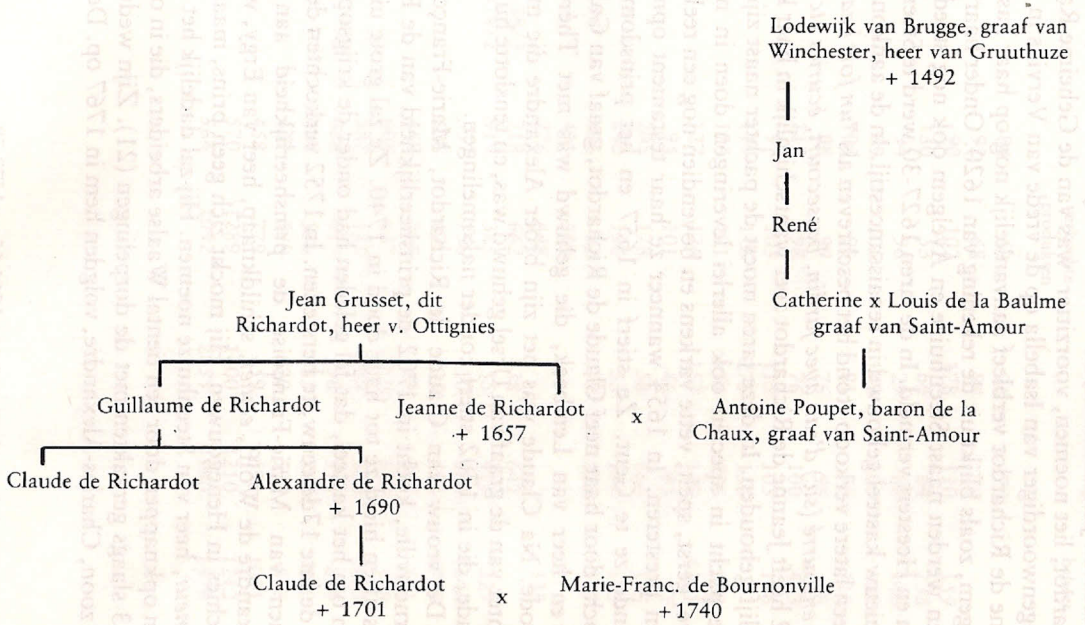
Lodewijk van Brugge, graaf van Winchester, heer van Gruuthuze
+ 1492
Jan
René
Catherine x Louis de la Baulme graaf van Saint-Amour
Antoine Poupet, baron de la Chaux, graaf van Saint-Amour
x
Jean Grusset, dit Richardot, heer v. Ottignies
Guillaume de Richardot
Jeanne de Richardot
+ 1657
Claude de Richardot
Alexandre de Richardot
+ 1690
Claude de Richardot
+ 1701
x
Marie-Franc. de Bournonville
+ 1740

rière verbleef te Mons en Charles-Alexandre Joseph was kapitein bij de grenadiers van de graaf van Murray in het keizerlijk leger zodat het kasteel wellicht niet meer bewoond zal geweest zijn. De Wolff's hebben het kasteel zeker tot 1767 bewoond want de rekeningen gewagen jaar na jaar van de aankoop van broden, vlees, vis, wijn en boter. In 1759 werd ook de kasteelkapel opgeknapt met het oog op het bezoek van de aartsbisschop en meteen kreeg de kasteelklok een nieuwe wijzerplaat. Het kasteel werd goed onderhouden, de toegangsdreef met stenen geplaveid, het dak regelmatig hersteld. De kasteeltuin, de grote lochting, de vijvers, schuren, stallingen en de duiventil, die voordien bij het neerhof hoorden zullen niet langer meer verhuurd worden "al twelcke den heer t'zijnewaerts reserveert om al t'selve te mogen ghebruycken ende occuperen tsijnder beliefte" (22). Het neerhof werd een herberg die overigens vandaag nog die naam draagt. Wolff zocht het domein in eigen beheer meer te laten renderen: graan en hop werden gekocht om bier te brouwen, fruitbomen werden aangeplant en in 1759 liet hij onderzoeken of er in de meersen geen turf kon gegraven worden. Ch. A. de Wolff stierf in 1779 of 1780. Zijn testament vermeldde dat Steenhuize moest verkocht worden en dat de opbrengst diende overgemaakt aan zijn broer Elie. In 1784 werd de heerlijkheid gekocht door graaf Jean-Baptiste d'Hane, heer van Elene en Leeuwergem (1757-1826) (23), die er een hoog bedrag voor neertelde wellicht in de hoop zich de titel van prins te kunnen aanmeten. Het werd hem niet gegund omdat de inkomsten van de heerlijkheid te gering waren. Hij zal zich voortaan d'Hane de Steenhuize noemen (24). In 1791-92 hadden Franse soldaten het bont gemaakt op het kasteel en er o.m. al de wijn opgedronken. In aanwezigheid van vier personen liet d'Hane, die daarvoor op 4 januari 1793 speciaal uit Gent was overgekomen, de schade vaststellen. Het is deze d'Hane die tijdens de Honderd Dagen in april 1815 Lodewijk XVIII in zijn hotel in de Veldstraat te Gent gastvrijheid verleende (25).

(22) ASt. nr. 99.
(23) Zie o.m. Biographie Nationale, t.8, 1885, blz. 680.
(24) F.De Potter en J.Broeckaert,Gesch. gemeenten v. O.Vl., 5e reks, 5e deel, Gent, 1902.
(25) V.Fris, Histoire de Gand, Gent, 1930, blz. 321.

DE RECHTEN EN BEZITTINGEN VAN DE HEER

Aan het bezit van Steenhuize waren, naast de eventuele prinsentitel allerlei meer substantiële inkomsten en rechten verbonden. De denombrementen en ook de verkoopbrieven, waar men nooit naliet alle voordelen uitvoerig op te sommen, leveren naast de jaarrekeningen van de ontvanger en van de baljuw de nodige informatie.

De heerlijkheid zou 37 lenen, samen 60 bunder, geteld hebben en een aanzienlijk aantal cijnsgronden, 600 in getal volgens de koopbrief van 4 januari 1752 (26). Ze betalen de tiende penning wanneer ze "verwandelen" of, zoals de tijdgenoten het ook wel noemden, wanneer de eigenaar "zich onterfde": *le 10e denier du prix des ventes des terres censives* (27). De lenen zijn bij verkoop de vijfde penning verschuldigd, *le quint du prix de la vente des fiefs* (28) en een vaste som, 40 of 60 groot voor de leenverheffing, die ook moet betaald worden als het leen geërfd wordt en als het "verwandelt": "bij coope 40 s. ... alst verwandelt bij verstaerfte 60 s. (29). De heerlijkheid had lage, middelbare en hoge justitie en de prins had het recht " 't lijf te nemen ende te geven" (30). Verder heeft hij van alle personen die binnen Steenhuize komen te sterven, zelfs van voorbijtrekkende vreemdelingen, het beste hoofd of catheyl ook wel eens hoofdstoel geheten, d.i. het beste stuk roerend goed dat de aflijvige bezat: een paard, koe, een meubel, een stuk huisraad, een kleed.

In de 15de eeuw moet er te Steenhuize ook een zekere ambachtelijke bedrijvigheid geweest zijn want de prins had van elk laken 8 penningen parisis. In de 15de en de vroege 16de eeuw moest ook ene Jan de Luyc, waarschijnlijk een brouwer, jaarlijks 6 groot betalen "van te moghen putten water op tsheren strate". In de 15de eeuw bezat de prins ook de nabije heerlijkheid Voorde dat toen gemiddeld één vijfde tot één vierde van de gezamenlijke inkomsten leverde. Van schoofrechten, kavelgelden, halle-, markt- en tolgelden, zoals in het nabije Herzele is er geen spoor (31). In 1571 bezat de prins 103,5 ha van de 544 ha. bewerkte gronden van Steenhuize, d.i. ca. 20% in allodiale eigendom. Uit het zeer gedetailleerde landboek van 1757 (32) dat na precieze

(26) ASt. nr. 11.
(27) ibidem
(28) ibidem
(29) ASt. nr. 4 bis.
(30) ibidem
(31) E.Scholliers m.m.v. F.Daelemans, De conjunctuur van een domein: Herzele 1444-1752, V.U.B.-uitgaven, Brussel, 1981, blz. 16-17.
(32) ASt. nr. 101.

metingen opgesteld was, blijkt dat de allodiale gronden van de heer een oppervlakte hadden van 35.523 roeden, d.i. 109,21 hectaren. Hiervan werden er toen 92 ha. verpacht; de heer had ongeveer 16 ha. in eigen gebruik, waarvan het kasteel met zijn grachten, moestuinen, vijver en neerhof er twee à drie in beslag nam. In de tweede helft van de 17de eeuw toen meerdere percelen door de heer zelf ontgonnen werden en nog andere onverhuurd bleven, nam de oppervlakte van de verpachte gronden aanzienlijk af tot nog amper 15 ha., om dan in de tweede helft van de 18de eeuw opnieuw te stijgen tot ca. 90 ha. De heerlijke renten waren deels in speciën - 394 groot - deels in natura verschuldigd. De hoeveelheden hebben weinig geschommeld in de loop van de vier eeuwen: ca. 60 halsters haver, Geraardbergse maat, (76 liter) ongeveer 200 kapoenen, een dozijn kippen en een tiental ganzen. Belangrijker waren de pachtgelden van de molen *"la recepte du vent du moulin"*, de akkers en weilanden en vooral het grote pachtgoed, het Hof van Bever met zijn hoeve, stallen, schuren en bijgebouwen. De heer had een baljuw en een ontvanger, soms één en dezelfde persoon. De ontvanger int de pachten en de renten van de cijnsgronden, de baljuw de boeten, de beste hoofden en leenverheffingen, soms ook de wandelkopen. Lange tijd bleef het baljuwschap in handen van dezelfde familie. Een voorbeeld: de baljuw Jean Brair was de echtgenoot van de de weduwe van baljuw Jehan Pamelaert, die zelf de schoonzoon was van jonkheer Baltazar van der Beke, baljuw en ontvanger in 1564. Gedurende elf jaren, van 1674 tot 1685 heeft de prins de gronden van het grote pachtgoed zelf moeten ontginnen. In de lente van 1674 werd het Vlaamse platteland door de krijgsoperaties van de Hollandse oorlog (1674-78) geteisterd. Het hof van Bever werd vernield en het hout van de afbraak verkocht. Voor rekening van de prins werd vlas en graan gezaaid, gewied, geoogst en verkocht. Het was een noodoplossing die beslist niet voordelig was voor de eigenaar van de heerlijkheid: de jaarlijkse inkomsten waren merkelijk lager dan in de jaren vóór 1674 en na 1685 toen deze gronden, ca. 55 hectaren, door één grote pachter ontgonnen werden. Onderstaande tabel toont aan hoe gedurende deze periode de gemiddelde jaarlijkse inkomsten van het domein aanmerkelijk geslonken waren. De netto-opbrengst van de gezamelijke gronden die aan de heer toebehoorden werd gehalveerd.

Gemiddelde jaarlijkse inkomsten van pachten en zelf ontgonnen gronden in groot

	1671-73: groot pachtgoed verpacht		1674-84: groot pachtgoed niet verpacht		1685-92: groot pachtgoed verpacht	
Verpachte gronden						
ontvangsten	45.313		14.335		37.664	
onkosten en moderaties	1.998		4.870		3.550	
netto-opbrengst		43.315		9.465		34.114
Verkochte produkten						
ontvangsten	15.704		31.449		20.187	
onkosten, lonen, belasting	5.163		14.061		1.336	
netto-opbrengst		10.541		17.338		18.851
Netto-opbrengst van pacht én verkoop van produkten		53.856		26.853		52.965

De bruto-ontvangsten van de pacht en de verkoop van de eigen winning verschillen slechts met één vierde tot één derde (1671-73: 133%, 1685-92: 126% t.o.v. 1674-84); de netto-opbrengst verschilt integendeel van de helft tot het dubbele (1671-73: 200%, 1685-92: 195% t.o.v. 1674-84). De eigen exploitatie bracht dus hoge onkosten mee en wel ongeveer 45% ook al waren de lonen van de landarbeiders in deze jaren uitzonderlijk laag: 14 à 16 groten per dag (zie tabel II). De heer had er dus alle belang bij de gronden zoveel en zo vaak als mogelijk verpacht te krijgen ook al betaalde Antoon 't Kint, de nieuwe pachter, in 1685 slechts 400 en in 1687-96 slechts 500 gulden, daar waar Lieven en Bavo Uutersport in de jaren '60 en '70 jaarlijks nog 900 en 1000 gulden voor dit pachtgoed hadden betaald. We hadden gehoopt voor deze jaren 1674-84 meer informatie te kunnen vinden in verband met de exploitatie van de grond: prijzen voor zaaigoed, onkosten van bemesting, transportkosten enz... Behalve de reeds vermelde lonen konden we alleen met zekerheid berekenen dat de yield-ratio voor haver ongeveer 9 was (33). Toen in 1684, zoals gezegd,

(33)

Opbrengst in meukens		gekocht zaaigoed in meukens
1680	518	81
1681	604	65
1682	740	70
1683	679	69
	2541 :	285 = 8,91

de hoeve met haar gronden opnieuw verpacht geraakte was er nog maar weinig rechtstreekse ontginning door de eigenaar van de heerlijkheid. Alleen binnen het beluik van het kasteel, *l'enclos du chateau,* werden tabak en koolzaad, boontjes, *fèvelottes,* en hop en later ook gerst gekweekt. De kasteeltuin werd daartoe ook extra bemest o.a. in 1757 toen hiertoe verschillende *camions (sic) de fumier* aangekocht werden. Ook werden in de 17de en de 18de eeuw steeds gras en hooi verkocht van enkele onverpachte weiden, zoals o.m. de Schaubroek. Het gekapte hout werd meestal als rasphout van de hand gedaan. Via de jaarlijkse belasting die door de eigenaar moest betaald worden voor de gronden die hij zelf ontgon - *de ses biens non loués* - en die door de ontvanger bij de uitgaven werden geboekt, weten we dat het een oppervlakte betrof die in de 18de eeuw schommelde tussen 10 en 13 bunder (12,3 à 16 ha.).

DE JAARLIJKSE INKOMSTEN VAN HET DOMEIN

De jaarrekeningen van de ontvanger en van de baljuw moeten ons de nodige informatie leveren om de inkomsten te reconstrueren die de heer van Steenhuize uit zijn domein kon betrekken. Deze rekeningen zijn vanaf 1511-12 in het Frans; alleen in 1595, 1598 en 1603 komen nog enkele rekeningen in het Nederlands voor. Het Frans is vaak van bedenkelijke aard en soms alleen maar een slechte fonetische weergave (34).

De rekeningen zijn zó opgesteld dat de heer of zijn rentmeester een goede controle kan uitoefenen op zijn ontvanger te Steenhuize. In 1498-99 schrijft de ontvanger Jan Wasteels dat hij de posten van de rekening zó opstelt als ze in het renteboek voorkomen, ook wanneer ze in de werkelijkheid niet of slechts ten dele geïnd waren (35). De latere ontvangers moesten zijn voorbeeld volgen: de tekorten en niet gestorte sommen, in de tekst *"courtressen"* geheten, worden dan in mindering gebracht door ze als fictieve uitgaven te boeken. Zo werden ook haver, kippen, ganzen en kapoenen bij de ontvangsten volgens de spijkersprijs - de *"los"*, de *"slagh"* - genoteerd, ook als de dieren in natura, "in pluimen", geleverd werden en bij verkoop niet eens de gangbare marktprijs haalden, wat in de 18de eeuw vrijwel elk jaar het geval was.

Gedurende de ganse 15de en 16de eeuw bleef de wedde van de ontvanger ongewijzigd: 24 £b. parisis en 6 £b, voor zijn uniform, zijn "keerle"; later 30 £b. zonder meer. In de rekening van

(34) Bvb. de aankoop van lijnzaad gezaaid op het kasteel: *l'achat de chemenche du lain chemé au chateau* - jaarrekening 1674-75.

(35) Dat hij altyts gherekent heeft den rentbouc als geheel ontfangen hebbende.

1609-12 stelde de nieuwe ontvanger, Jacques van Rooden, aan de prinses voor het salaris van de ontvanger te verhogen. Hij riep daarvoor de grote moeite in die hij had gehad bij het reconstrueren van de renten na het verloren gaan van het renteboek en suggereerde 133 £b. "welcken sallaris dese rendant alhier stelt ter discretie van hare edelheyt". De ontvangsten beliepen dat jaar 1964 £b. zodat hij in feite een vergoeding van 6,77% op de ontvangsten als wedde voorstelde. Vanaf 1613 zou de ontvanger de twintigste penning, d.i. 5% op de werkelijke geïnde bedragen krijgen en een vergoeding van 6 £b. voor het opstellen van de rekening.

Voortaan was de ontvanger, meestal ook baljuw, rechtstreeks geïnteresseerd in de opbrengst en het innen van renten, pachten, wandelkopen en hoofdstoelen en zullen dank zij zijn ijver en initiatief, ook de inkomsten van de heer aanzienlijk stijgen. Het laat geen twijfel dat ook de ontvangers-baljuws een flink inkomen uit hun functie wisten te halen. Uit onderstaande lijst kan men bovendien opmaken hoe sommigen onder hen gedurende zeer lange tijd hun winstgevend ambt hebben uitgeoefend. 1453-68 Lieven Neerincx, 1480-92 Adriaan Stocman, 1496-99 Jan Wastel of Wasteel, 1499-1500 Bertel Cromphout, 1502-03 Jan Spliters, 1504-06 Roeland van Wedergrate, 1506-50 Adriaan van Campene, 1561-65 Balthazar van der Beke, (vóór 1577) Jan Pamelaert, 1577 (of later) Jan Brair, 1595-96 Adriaan Wiels, 1597-98 Brigitte Vileers, zijn weduwe, 1599-1605 Laurens de Mets, 1606-12 Jacques van Rooden, 1613-28 Jehan Dupont, 1628-31 Jan van Cromphout, 1631-41 Lieven Schautheer, 1641-47 Pieter van Oudenhove, 1649-62 Gillis van den Berghe, 1670-71 Antoon de Witte, 1672-98 Lieven Schautheer, 1698-1739 Alexandre de Seille, 1740-41 Marianne de Neve, zijn weduwe, 1742 Jean Philippe de Seille, 1743-54 Jean Baptiste de Seille, 1755 (of later) Jacques van den bossche, zoon van Pieter.

In principe zouden we dus via het salaris van de ontvanger de netto-jaarinkomsten kunnen reconstrueren. Vaak werden echter bepaalde verplichtingen en leveringen rechtstreeks aan de heer bezorgd en komen ze dus niet voor in de rekeningen van de ontvanger of de baljuw. In sommige perioden betaalde de pachter van het grote pachtgoed zijn pacht rechtstreeks aan de prins, zodat we van deze zeer belangrijke post geen weet hebben tenzij we toevallig het pachtkontrakt zouden terugvinden. Dit was immers een middel om de wedde van de ontvanger te reduceren vermits hij, zoals gezegd, de twintigste penning had op de door hem persoonlijk geïnde bedragen. Wanneer de heer of de vrouw op het kasteel woonden werden hun vaak zonder tussenkomst van baljuw of ontvanger bepaalde verplichte leveringen bezorgd: een paard als

beste hoofd, kippen, en kalkoenen voor de keuken, haver voor de paarden enz...

Ook de uitgaven hebben niet altijd een direct verband met de exploitatie van het domein. Niet zelden laat de heer door zijn ontvanger een reeks persoonlijke onkosten betalen: aankoop van wijn, vis, boter voor de keuken, schilderwerken in de kamers van het kasteel en soms geldsommen die in de loop van het jaar haastig door de ontvanger naar de prins moesten gebracht worden (3 april 1687: *"comme iay extremement besoin dargent je vous envoye mon Ecquyer afin que vous luy comptez le plus d'argent que vous pourrez"*, de schildknaap kreeg 40 patacons, 96 gulden mee (A. St. nr. 122). We moeten wél rekening houden met o.m. de herstellingswerken aan de pachthoeve of de molen, maar niet met de reparaties en onderhoudswerken aan het kasteel, dat immers uit agrarisch-economisch standpunt niet bij de exploitatie van het domein betrokken was. Het reconstrueren van de jaarlijkse inkomsten is dus niet zó eenvoudig. Al deze items moeten zorgvuldig uitgezift worden en bovendien beantwoorden lang niet alle jaarrekeningen aan de vereisten om tot exacte resultaten te komen. We hebben alle ontvangsten tot netto-ontvangsten herleid. Van de pachtgelden werden vanzelfsprekend de kosten voor herstelling en onderhoud, de eventuele moderaties en de niet betaalde huurgelden afgetrokken. Van de verkoopprijs van de produkten uit de percelen die de heer zelf ontgon, hebben we zaaigoed, arbeidslonen, transportkosten, belastingen enz. afgetrokken; van de verdingde haver en pluimvee trokken we de niet recupereerbare en onderbetaalde hoeveelheden af, de eventuele transportkosten en de voeding van kapoenen en ganzen vóór ze naar de markt gebracht werden om er verkocht te worden. Daarnaast berekenden we de kosten van beheer: de wedden van de baljuw, de ontvanger, de sergeanten, het opstellen en eventueel controleren van de jaarrekeningen, de eventuele proceskosten; het opstellen van allerlei dokumenten. In de tabellen VII, VIII en IX en grafiek 3 hebben we de evolutie en de structuur van de inkomsten die we bij wijze van steekproef voor een dertigtal jaren tussen 1456 en 1780 hebben nagetrokken, ondergebracht. De inkomsten werden in groot omgerekend en ook percentsgewijs uitgedrukt t.o.v. het eerste decennium van de 16de eeuw (36). In de 15de eeuw schommelden de netto-inkomsten van het domein in normale jaren tussen 250 en 375 gulden; in de eerste helft van de 16de eeuw tussen

(36) 1 groot = 1/240 £b groot Vlaams, 1 schelling parisis, 1/20 £ parisis, 1/40 gulden, 1/2 stuiver.

375 en 500 gulden; in de beste jaren van de 17de eeuw rond 2500 en in de tweede helft tussen 2500 en 4500 gulden. Zwaar daalden de inkomsten tijdens de oorlogsjaren van de tweede helft van de 17de eeuw (cfr. infra).

Gedurende de ganse periode leverden de pachtgelden van de gronden en de molen het leeuwedeel, 70 à 75%, met een duidelijke tendens tot stijgen, vooral in de tweede helft van de 18de eeuw wanneer de pachtprijzen aan een sterke hausse toe waren. Alleen reeds de pacht van het groot goed steeg tussen 1700 en 1784 van 500 naar 1200 gulden. Het is wel duidelijk dat de edelman het gros van zijn inkomsten betrekken moest uit zijn grondbezit en minder uit allerlei rechten en renten van heerlijke aard, wat niet betekent dat hij ze zou versmaad hebben. De heerlijke renten halen gemiddeld 15% van de totale netto-inkomsten met een licht dalende trend in de 18de eeuw. Ze zijn zoals hoger gezegd samengesteld uit penningrenten en verdingde haver en pluimvee. De penningrente, 39 4 1/2 groot, was door de muntdevaluatie van de 16de-17de eeuw tot een onbeduidend bedrag ineengeschrompeld: in de 15de en 16de eeuw staat de penningrente voor 1/5 van de heerlijke renten, op het einde van de 16de eeuw nog slechts voor amper 1/20ste. De in natura te leveren of verdingde renten houden de algemene prijsevolutie doorgaans met een lichte achterstand goed bij (zie tabel I): tussen 1453 en 1540 bracht haver 7 à 12 groot op per halster, omstreeks het midden van de 17de eeuw 100 à 120 groot; tijdens de depressie van de aanvang van de 18de eeuw 60 à 70 groot en 70 à 80 groot in de volgende jaren (37). Het pluimvee volgt dezelfde trend: van 3 à 5 groot voor ganzen en kapoenen tussen 1453 en 1540, tot 30 à 50 groot in de 17de eeuw.

De heerlijke rechten die zoals gezegd bestaan uit wandelkopen, leenverheffingen en beste hoofden, zijn casuele inkomsten die van jaar tot jaar fel konden uiteenlopen: het hoogste cijfer in de dertig onderzochte jaren was 33% van de totale inkomsten in 1710, het laagste 3% in 1578. De tiende penning bij de verkoop van de cijnsgronden bracht hier het meest op. De opbrengsten van de beste hoofden waren uiteraard afhankelijk van het sterftecijfer. Alhoewel ze doorgaans minder opbrengen dan de wandelkopen, mag men ze niet veronachtzamen; ze werden overigens door de baljuw of de ontvanger ook allerminst versmaad. Vaak waren het

(37) Men gebruikte te Steenhuize de maten van Geraardsbergen, A.St. nrs. 136 en 235: één halster = 76 liter.

onbeduidende voorwerpen of kledingstukken die toch nog goed waren voor enkele stuivers. Het waren natuurlijk de betere *"catheilen"*, paarden en runderen die hier doorslaggevend waren. Maken we een vergelijking met het nabije maar grotere en rijkere Herzele, dan blijkt dat ook dáár de verpachte gronden en molens - in Herzele waren er twee - ca. 80%, de erfrenten ca. 16% en de heerlijke rechten ca. 3% van de inkomsten leverden, als men althans met de inkomsten die te Steenhuize niet voorkomen, zoals o.m. tienden en schoven, geen rekening houdt (38).

DE PRIJS EN DE OPBRENGST VAN HET DOMEIN

In welke verhouding stonden nu deze inkomsten ten overstaan van het kapitaal, of m.a.w. tot de som waarvoor Steenhuize aangekocht werd? We zullen eerst onderzoeken in welke mate de koopsommen de algemene prijstrend bijhielden. In de loop van de onderzochte periode werd de prinsheerlijkheid vijf maal van de hand gedaan. Boven de koopsom moest voor leenverheffing nog één vijfde en op dit vijfde nog een vijfde betaald worden, *le quint et le requint* - samen dus 24%, aan de heer van Trazegnies. In de tweede helft van de 18de eeuw was dat Ferdinand de Ligne (39). Op 8 november 1605 werd Steenhuize verkocht aan Jeanne de Richardot die er 24.200 gulden voor neertelde (40). In 1658 kocht Claude Richardot het voor 60.000 gulden (41); op 24 maart 1702 werd het aan Marie-Françoise de Bournonville verkocht voor 50.000 gulden wisselgeld, d.i. 58.333 gulden courant (42). De heerlijkheid was in de laatste jaren van de 17de eeuw fel geteisterd geworden door rondtrekkende troepen (cfr. infra). Op 9 januari 1752 kocht J.A. De Wolff het voor 60.000 gulden wisselgeld, d.i. 70.000 gulden courant (43) en J.B. d'Hane kocht Steenhuize in 1784 voor de enorme som van 150.311 gulden (44), zoals reeds gezegd in de hoop zich prins van Steenhuize te mogen noemen. Hij trachtte aan de leenverheffingsrechten te ontsnappen, wat hem niet gelukte. Met de 24% aan rechten betekent dit dus:

(38) Op cit. blz. 80.
(39) *le quind denier est deu au Seighneur dont le fief se relève en cas d'aliénation. Ce quind est le cinquiesme denier du prix du fief,* Chartres du Hainaut Chap. 104, art. 1, ASt. nr. 11 en 12.
(40) ASt. nr. 7 en 8.
(41) ASt. nr. 8.
(42) ASt. nr. 9.
(43) ASt. nr. 11.
(44) ASt. nr. 12.

in 1605 24.200 + 24% = 30.008 gulden - 100%
(J. de Richardot, A. St. nr. 7)
in 1658 60.000 + 24% = 74.400 gulden - 248%
(Cl. de Richardot, A. St. nr. 8)
in 1702 58.333 + 24% = 72.333 gulden - 241%
(M.-Fr. de Bournonville, A. St. nr. 9)
in 1752 70.000 + 24% = 86.800 gulden - 289%
(Wolff, A. St. nr. 11)
in 1784 150.311 + 24% = 186.386 gulden - 621%
(d'Hane, A. St. nr. 12)

Wat betekenen deze koopprijzen en hoe situeren ze zich in de algemene konjunktuur? Nemen we de prijsindices als maatstaf zoals die uit zovele grafieken af te lezen valt (45), dan weerspiegelt de stijging van de verkoop van Steenhuzie tussen 1605 en 1658 zich ook zeer goed in de stijging van de graangewassen die een betrouwbare maatstaf zijn van de algemene levensduurte. Vrijwel overal en ook te Steenhuize en te Herzele zijn de granen in de eerste helft van de 17de eeuw ongeveer verdubbeld tot verdrievoudigd. Ook de pachtprijzen kenden een flinke hausse: het groot pachtgoed steeg van ca. 384 tot 1100 gulden, d.i. 286% en de ander verpachte gronden in dezelfde verhouding. De grondprijzen die we via de wandelkopen trachtten te reconstrueren (cfr. infra), kenden vooral in het eerste decennium van de eeuw een gevoelige stijging. De tweede helft van de 17de eeuw was een periode van kontraktie: de prijzen daalden aanzienlijk. Tussen ca. 1658 en 1702, de hoger vermelde verkoopdata, vallen de meeste graanprijzen op de drie vierden of de twee derden van hun waarde en de pacht- en grondprijzen op ongeveer de helft, terwijl de koopsom van Steenhuize zich integendeel goed handhaaft en amper enkele percenten verliest. Tussen 1702 en 1752 is de koopwaarde van de heerlijkheid met 20% gestegen. De bekende algemene hausse van de 18de eeuw heeft zich echter vooral in de tweede helft gemanifesteerd. Tussen 1702 en 1752 zijn de graanprijzen vrijwel nergens gestegen; de pachten gingen integendeel wél de hoogte in en waren met één derde tot de helft duurder geworden terwijl de grondprijs meer dan verdubbelde!

De koopprijs van 1784 was buitengewoon hoog en, zoals gezegd, had graaf d'Hane voor de verhoopte prinsentitel waarschijnlijk heel wat over. Op zowat dertig jaar is de prijs die men, voor de vrijheerlijkheid wenste te geven, meer dan verdubbeld ter-

(45) Zie o.m. de Dokumenten voor de gesch.v.prijzen en lonen, o.l.v. Ch. Verlinden, 4 delen, Brugge, 1959-73.

wijl de algemene levensduurte berekend via graan- en broodprijzen in deze jaren met slechts ca. één derde gestegen is. De pachtprijzen stegen echter met 77% voor het groot pachtgoed en met 50% voor de andere verpachte percelen. De grondprijzen zijn echter tussen ca. 1740 en 1775-80 meer dan verdubbeld, zodat de som die d'Hane neertelde eigenlijk niet zo abnormaal hoog was.

Via onderstaande tabel kan men zich rekenschap geven van de algemene prijstrend en vaststellen dat tenslotte de bedragen die door de achtereenvolgende kopers in de loop der jaren voor de vrijheerlijkheid betaald werden, niet sterk van de algemene evolutie afweken.

1605 = 100%	1658	1702	1752	1784
pachtprijs v.h. groot goed	611%	277%	375%	366%
andere pachten	540%	265%	394%	589%
haverprijzen	300%	166%	166%	233%
grondprijzen	338%	170%	340%	990%
			816% *	
koopprijs Steenhuize	248%	241%	289%	621%
Bevolking **	176%	161%	257%	329%
		181%		

* Zie tabel VI. 1743 = 340%, 1754 = 816%

** Cfr. De Brouwer, op. cit.

We kunnen nu, zoals aangekondigd, de jaarlijkse inkomsten aan bovenvermelde koopsommen toetsen en nagaan wat het rendement van de prinsheerlijkheid was of m.a.w. welke de betekenis was van de grondrente te Steenhuize. Zoals gezegd was het niet doenbaar en ook niet mogelijk voor alle jaren de netto-inkomsten uit de jaarrekening te reconstrueren zoals dat voor het naburige domein van Herzele wel het geval was (46). Onderstaande tabel is een poging om voor een aantal jaren die zich om en rond de verkoopdata, 1605, 1658, 1702 en 1784 situeren, de gemiddelde jaarlijkse netto-inkomsten te evalueren.

(46) Op. cit. blz. 78-82.

ontvangsten in groot	1614-23	1703-12	1741-50	1761-70
heerlijke renten	6.616	12.037	8.535	9.643
pachten	44.011	35.494	49.176	67.401
verkochte produkten		21.340	11.546	28.823
heerlijke rechten		10.749	14.660	18.555
totaal ontvangsten	50.627	79.620	83.917	124.422
kosten van beheer	-3.814	-21.016	-22.846	-11.860
netto-inkomsten voor de eigenaar	46.813	58.604	61.071	112.562

Hierbij is enige toelichting geboden. Zoals gemerkt is er op de tabel een onderscheid gemaakt tussen het netto-inkomen van het domein als agrarische eenheid, dat hier als het totaal der ontvangsten voorkomt, en de netto-inkomsten voor de heer van Steenhuize waar van dit totaal de kosten van beheer moeten afgetrokken worden. Voor de periode 1614-23 waren onvoldoende baljuwsrekeningen beschikbaar. Neemt men aan dat ze meestal 10% à 15% van de ontvangsten belopen, maar dat er anderzijds in de baljuwsrekeningen ook meer onkosten voorkomen, dan zou men voor deze periode de heerlijke rechten voor 10% kunnen aanrekenen. De totale ontvangsten zouden dan 55.690 groot belopen en de netto-inkomsten 51.876 groot. Met enkele leveringen in natura en met karweien werd ook hier geen rekening gehouden. Er werden ongetwijfeld herstellingen gedaan die niet in de rekeningen van de ontvanger voorkomen en wellicht rechtstreeks door de heer betaald werden. De netto-inkomsten liggen hier waarschijnlijk iets lager dan vermeld. Voor de periode na de laatste koopsom is geen raming mogelijk daar er na 1784 geen jaarrekeningen meer voorhanden zijn. De grondrente ziet er dan uit als volgt:

koopsom 1605: 30.008 fl. of 1.200.320 groot
gemiddelde jaarlijkse inkomsten 1614-23: 51.876 gr. = 4,32%

koopsom 1658: 74.400 fl. of 2.976.000 groot
gemiddelde jaarlijkse inkomsten 1614-23: 51.876 gr. = 1,74%
gemiddelde jaarlijkse inkomsten 1703-12: 58.604 gr. = 1,97%

koopsom 1702: 72.333 fl. of 2.893.333 groot
gemiddelde jaarlijkse inkomsten 1703-12: 58.604 gr. = 2,02%
gemiddelde jaarlijkse inkomsten 1741-50: 61.071 gr. = 2,10%

koopsom 1752: 86.000 fl. of 3.472.000 groot
gemiddelde jaarlijkse inkomsten 1741-50:
61.071 gr. = 1,76%
gemiddelde jaarlijkse inkomsten 1761-70:
112.562 gr. = 3,24%
koopsom 1784: 186. 386 fl. of 7.455.4267 groot
gemiddelde jaarlijkse inkomsten 1761-70:
112.562 gr. = 1,51%

In 1605 was het dorp nog lang niet hersteld van de oorlogsrampen van de laatste decennia van de vorige eeuw. De grondprijzen, zoals we die uit de wandelkopen konden reconstrueren, lagen op het niveau van de jaren '30 en '40 van de 16de eeuw (zie tabel VI); ook de pachtprijzen lagen omstreeks 1605 niet hoger dan in 1560-70 en het grote pachtgoed, het Hof van Bever, werd tussen 1600 en 1605 tegen dezelfde prijs verhuurd als in 1540-50 en voor slechts 63% van wat het goed in 1561-69 haalde. De 30.008 gulden die Jeanne de Richardot in 1605 voor Steenhuize betaald heeft lagen wel aan de lage kant en in het tweede en derde decennium van de 17de eeuw zullen alle prijzen flink de hoogte ingaan - in 1630-40 zijn de pachten soms verviervoudigd - zodat de Richardot's een mooie rente opstrijken en met de aankoop van de prinsheerlijkheid beslist een goede zaak hebben gedaan.

In 1658 wanneer pacht- graan- en grondprijzen hun hoogtepunt hebben bereikt, werd het prinsdom andermaal van de hand gedaan, nu voor 248% van de prijs van 1604. De inkomsten zullen echter in de tweede helft van de 17de eeuw vooral door de oorlogsomstandigheden fel inkrimpen zodat de grondrente nu bepaald laag ligt. In 1702 wordt Steenhuize overigens met verlies van de hand gedaan: 3% minder dan in 1658. De netto-opbrengst zal voor de koopster, M. Fr. de Bournonville rond 2% schommelen: de prijsstijging was immers in de eerste helft van de 18de eeuw nog vrij matig. De Bournonville's zullen in 1752 Steenhuize met 20% winst verkopen. De pacht - en grondprijzen waren overigens binnen dezelfde termijn zelfs iets meer dan met 20% gestegen. Na 1752 zullen alle konjunktuurindicatoren de hoogte inwijzen. De Wolff's zullen een voor die tijd mooie opbrengst hebben: 2,5 à 3,5% van het uitgezette kapitaal. De algemene prijsstijging is niettemin toch wel iets lager dan de verdubbeling van de koopprijs die J.B. d'Hane in 1784 voor Steenhuize over had.

We hebben na deze datum geen jaarrekening meer zodat we niet met zekerheid kunnen achterhalen wat de precieze grondrente moet geweest zijn die graaf d'Hane uit Steenhuize zal gehaald hebben. Wellicht in de eerste jaren na de aankoop een eerder beschei-

den interest. In de eerste decennia van de 19de eeuw zullen de pachtprijzen echter alweer flink stijgen. In 1780-84 brachten de 89,51 ha. die door de heer van Steenhuize verpacht werden gemiddeld 981 groot of 45 frank op per hectare; in 1830 zou de gemiddelde pachtprijs te Steenhuize 60 fr. belopen en in 1846 reeds 85 fr. terwijl de grondprijzen t.o.v. 1780-84 als we onze "wandelkopen" mogen geloven, niet eens zouden gestegen zijn: 2163 fr. per ha. tegen 1800 fr. in 1830 en 2000 fr. in 1846 (47).

DE PACHTLANDEN EN HUN PACHTERS

Het grote pachtland bevatte in de 15de en 16de eeuw ongeveer 45 bunder land en meers, d.i. ca. 55 hectaren. In 1631 bleek het na een meer precieze opmeting 46 bunder, een dagwand en 44 roeden, d.i. 57 ha. groot te zijn. Het is het Goed van Bever, dat, zo vermeldt de huurceel van 1755 lag "int gehuchte genoempt Den Driesch" (48). Op de kabinetkaart van Ferraris en ook op de hedendaagse stafkaart staat bij dit gehucht in het zuid-oosten van het dorp een "Prinsenhof" vermeld. De Potter en Broeckaert hebben het hof van Bever verward met het neerhof dat in de rekeningen gesitueerd wordt *"auprez de la place et église"*, dat even ten noorden van het kasteel ligt tegenover de kerk en in 1772 als herberg verhuurd werd en vandaag nog steeds onder die naam een herberg is (49). Er waren nog twee andere grote ontginningen die de prins toebehoorden en die in de buurt van de kerk lagen met elk 18 bunder (ca. 22ha.). Ze zullen in 1615 nauwkeuriger opgemeten worden en verkaveld. Ze bleken toen samen 35 bunder en 24 roeden, d.i. 45,58 ha. te tellen. Tot 1614 hadden de heer en de vrouw van Steenhuize dus slechts drie grote pachters.

't Goed van Bever werd bij de eerste vermelding in de jaarrekening van 1456 verpacht aan Jan Reghewaert (Reghewaerde, Reguaert, Reguwart) die het hield tot in 1487 en zijn pacht vereffende per semester, d.w.z. met kerstavond en Sint-Jan. Hij kreeg een jaarlijkse vergoeding voor zijn "keerle", zijn opperkleed. In de jaren 1485-87 werd hem ten gevolge van de oorlogsomstandigheden eerst een vol jaar, daarna telkens een halfjaar pacht kwijtgescholden. Van 1487 tot 1537 werd het groot pachtgoed en de hoeve verhuurd aan Gillis de Clippele, uit een welstellende familie die we tot op het einde van de 18de eeuw steeds als gegoede pach-

(47) Statistique de la Belgique. Agriculture. Recensement général 15 oct. 1846, t.II, blz. 322.
(48) ASt. nr. 97.
(49) Op. cit. blz. 4-5. zie ASt. nr. 99.

ters in de dokumenten terugvinden. Gillis de Clippele zal ook een tijdlang de molen pachten en het baljuwschap waarnemen. In 1538 werd Gillis opgevolgd door zijn schoonzoon Pieter Hoolman die er wellicht tot 1549 gebleven is. Door het hiaat dat tussen 1519 en 1534 in de jaarrekeningen voorkomt (50), kunnen we de evolutie voor deze jaren moeilijk volgen. In 1561 blijkt hoe dan ook dat Gillis Hoolman (Hoelman, Holman), wellicht de zoon van Pieter met de doopnaam van zijn grootvader, de nieuwe pachter is. In 1577 was het dan Pieter Schollaert en vanaf 1591 of vroeger - tussen 1578 en 1595 hebben we geen rekeningen van de ontvanger - was het Jehan Fleschelle (Flechel, Flisseel, Flessael). De hoeve moet fel geleden hebben tijdens de krijgsoperaties van de tachtiger jaren want de pachter kreeg ter bekostiging van de nodige herstellingswerken, gedurende meerdere jaren de helft van zijn pacht kwijtgescholden. In 1615 was Antoon Machiels (Michiels) de pachter en in 1619 nam Lieve Uutersport (Uuter Spurt, Uyterspurt, Uttesport enz.), zoon van Pieter en Joane Thibbauts, *"ayant espousé la vefve d'Anthoine Machiels"* het pachtcontract over. Het pachtland werd bij die gelegenheid opgemeten en bleek toen 46 bunder, 4 dagwand en 44 roeden (57 ha.) groot te zijn (51). In 1660 werd het groot pachtgoed verkaveld en in afzonderlijke percelen aan de meestbiedende verhuurd. Samen met de schuren en de stallen van de grote hoeve hield Lieven Uutersport toch nog het grootste deel. Meteen vernemen we dan de namen van de akkers en de meersen die het groot pachtland uitmaakten: het Zoeland (zaailand?), de Leugweg, de Vosselare, Lobeke, de Grote Weide, ruim 4 hectaren, de Zijpe, op het Zijpeveld, de Vosselweide, 't Heverheer. Na Lieven werd het ca. 1670 Bavo Uutersport die nu *la grande cense* pachtte (52).

Van 1674 tot 1684 werd het groot pachtland niet verpacht maar door de prins in eigen beheer ontgonnen, *n'estant ladite cense louée mais labourée par les chevaux de Monseigneur.* De grote pachthoeve was zoals gezegd tijdens het krijgsgebeuren van de Hollandse oorlog (1673-78) vernield en werd eerst later heropgebouwd. In 1684 vond men een nieuwe pachter: Anthon Augustyn 't Kint (Tkint, Kint, Kints). Hij zal er blijven tot 1708 en zijn weduwe hernieuwde de pachttermijn tot in 1734. Uit de telling van 1723 (zie verder) blijkt dat er nog twee kinderen bij haar inwoonden, dat ze zeven meiden en knechten had, vier paar-

(50) Zie het inventaris van Dr. H. Van Isterdael.
(51) ASt. nr. 97, pachtcontracten en -voorwaarden.
(52) ibidem.

den en acht koeien en dat ongetwijfeld het hof van Bever de grootste exploitatie van het dorp was, wat het overigens de vier eeuwen lang bleef (53). Tussen 1720 en 1735 werden vele herstellingen aan de hoeve gedaan. De weduwe van Antoon 't Kint bracht naast vele andere reparatiekosten, o.m. een nieuwe broodoven, ook de som van 31 gulden in rekening voor het aanbrengen van luiken en ramen. De ontvanger vond het een overbodige luxe, halveerde de som en liet dus de helft voor haar rekening: *"31 florins pour des vitres et volets, non nécessaires pour un fermier"*. Daarna waren de pachters achtereenvolgens Pieter Anthon 't Kint, zijn dochter Anne Marie, in 1766 Pieter Antoon De Clippele (54), in 1775 Adriaan Cromphout en vervolgens zijn weduwe en haar nieuwe echtgenoot Josse de Corte tot 1784 of later. Het pachtland bleek toen uit 15 grote en kleine percelen te bestaan waarvan ca. 6 hectaren grasland.

De twee andere pachtlanden, elk ongeveer 22 ha. lagen in de buurt van de kerk. Ook zij bleven lange tijd in handen van dezelfde grote pachters: Zeghers, De Brouwer, De Bok, De Greef, De Tuerf, Neerinckx, Slassens, Van Schelvergem, Van Cromphout, Wayenberghe. Van 1595 tot 1614 waren Pieter van den Berghe en Pieter Uutersport de laatste pachters. Geen van beiden kon zijn naam schrijven: ze ondertekenden het pachtcontract met een merkteken (55). In 1687 toen deze partijen al lang verkaveld waren werden ze nog steeds genoemd *"les terres à labeur, prayries et patures que soloit tenir Pierre van den Berghe et Pierre Uyttersport"*. In 1614 werden deze twee grote pachtlanden verkaveld in 37 percelen bouwland, ca. 36 ha. en 24 percelen grasland, ca. 9 ha. die nooit groter waren dan één hectare. De toponiemen van de verkavelde akkers en meersen luidden o.m.: Steenhuizekouter, Neerkouter, Kouterke, Kevenberg, Bocht, Schaubroek, Vijvermeers, Kammeland, Wauterbos, Peerdeweide, Dijk. Eens in kleine percelen verdeeld brachten deze gronden ongeveer één derde meer op (zie tabel nr. IV). In 1676-77-78 kregen de pachters de helft van hun jaarpacht kwijtgescholden *"à cause de pertes qu'ils ont soufferts par les guerres, contribution et autres raisons.*

In 1633 werd een deel van de Steenhuizekouter, ongeveer 8 à 9 hectaren niet langer verpacht maar met bomen beplant. Ze stonden voortaan in de rekening van de ontvanger vermeld als *"le nouveau bois de madame"*. Ook een aanzienlijk deel van de hooilan-

(53) ASt. nr. 175.
(54) ASt. nr. 97.
(55) ASt. nr. 95.

den werden toen door de prinses voor eigen gebruik ontgonnen en het hooi verkocht. Een deel van het bos, ca. 2 ha., zal in 1728 gerooid worden omdat het rasphout bij verkoop te weinig opbracht, *"n'estoit de nulle valeur et ne proffitoit plus"*, maar in 1754 werd het toch opnieuw *"une planterie"*. Omstreeks 1700 werd nog slechts 10% van het grasland verhuurd en van de overblijvende 7 ha. werd het gras zelf verbruikt of verkocht: *"les herbes et les foins se vendent au plus offrant"*. Naast deze verkavelde gronden en meersen waren er nog enkele kleinere partijen, " 't cleen goed", meestal gelegen om en bij het kasteel: tuinen, grachten en vijvers waarin eventueel vis kon gekweekt worden, meersen en het neerhof, percelen die nu eens wel, dan weer niet verpacht geraakten. Verder was er ook nog het terrein van een vroegere steenbakkerij, *"la bricqterie"*, ca. anderhalve hectare, dat vanaf 1674 als tuin of lochting, *"la closture"* gebruikt werd (56). Naast deze gronden en pachthoeven die aan de heer van Steenhuize toebehoorden, waren er ook die eigendom waren van andere grondbezitters maar waarover we slechts sporadische informatie hebben. Zo weten we uit de 20ste penningkohieren van 1571 (57), dat ene Joos de Schrevele het goed te Wilderode, 14 bunder (ca. 17 ha.) pachtte van de heer van het nabije Voorde en Martin van Male het hof te Schauenberghe van de familie Borluut, 7 bunder en nog een grote partij van jonkheer Joos van Triiest, heer van Lovendegem. Denys Piens pachtte het goed te Lammersvelde, 18 bunder (ca. 22 ha) van jonkheer Frans van Roye. Grote percelen behoorden ook toe aan Guilliam Sicleers, jonkheer Jan Bets en anderen. De kerk van Steenhuize verpachtte toen 13 percelen, ca. 10 ha. en de H. Geest een tiental samen ongeveer 7 ha.

DE MOLEN

Vóór 1476 is er in de rekeningen geen spoor van een molen te Steenhuize; wél in de rekening van het nabije Voorde, waar voor een watermolen te Bullegem, zoals de wijk heette, aan de heer jaarlijks een stoop wijn betaald werd "voor den stroem vanden watere". In 1476 werden te Steenhuize allerlei kosten in rekening gebracht voor de bouw van een windmolen en in 1477 werden er twee molenmeesters gehaald die de nieuwe molen kwamen "prij-

(56) Kan de etymologie van het woord **lochting**, die in de meeste desbetreffende woordenboeken en repertoria als onbekend of verwant met **lucht, locht**, vermeld staat, niet eerder verwantschap hebben met **"luiken"**, d.i. sluiten of afsluiten, zoals ook de franse vertaling **"closture"** op een gesloten, omheinde moestuin wijst?

(57) Stadsarch. Gent, inventaris 85/1 bis reeks 28-28 bis, Steenhuize 69/283.

zen" en nakijken of hij "ghemaeckt was alsoe 't betaemde naer d'inhouden van de vorwaerden". Op de kabinetskaart van Ferraris staat hij op ca. 200 m. ten oosten van de kerk op een voetweg die naar de wijk Bever loopt. Uit een pachtcontract van 1737 (58) blijkt dat de "corenwindtmeulen" op een "bergh" staat, vandaar wellicht de huidige Bergstraat. De eerst molenpacht, 60 lb. parisis werd betaald in 1479-80 door Adriaan van Brantegem en Jan Wasteel. Ook hier werd in 1484-85 de pacht wegens de oorlogsomstandigheden gehalveerd. Wanneer de molen stilstond voor herstellingen, werd de molenaar vergoed o.m. in 1483 met 3,25 groot per dag of in 1485 met 4,5 groot per dag. In de huurceel van 1489 stond dat de pachter-molenaar instaat voor het onderhoud van "alle drayende werke". In 1491 en 1492 waren herstellingswerken nodig als gevolg van de oorlogsschade. In 1496 en 1497 werd de molenpacht in natura vereffend met 26 zakken koren. Tot in 1506 werd de pacht deels in speciën, deels in koren betaald, dat echter meteen "verdingd" werd, d.w.z. te gelde gemaakt, zodat we de precieze huurwaarde toch kunnen reconstrueren (zie tabel V). In 1514 en 1539 werden nieuwe molenstenen te Antwerpen en te Aalst gekocht. In de rekening van 1595-96, de vroegste waarover we na de vijandelijkheden beschikken, is er van geen molen meer sprake. Het duurt tot 1625 voor we een nieuwe vermelding krijgen: de molen was zonder twijfel vernield en de plaats waar hij gestaan had werd voor 24 jaar bij contract verhuurd voor 36 gulden aan Pieter d'Hollander, een molenaar uit Gent. Hij zal er een molen bouwen en hem bij het beëindigen van de termijn aan de prinses overdragen. Meteen werd ook het tarief waartegen de dorpelingen hun graan konden laten malen vastgesteld op maximaal één zestiende van het te malen gebrachte graan. Pieter d'Hollander stierf echter reeds in 1631. Er werd met de weduwe en haar nieuwe echtgenoot, *"son mari moderne"* schrijft de ontvanger, en haar kinderen een regeling getroffen en in 1649 werd dan de waarde van de molen geschat op 1916 gulden. De pachter werd met dit bedrag schadeloos gesteld en de molen, voortaan eigendom van de prinses, aan Jan De Backer verhuurd voor 200 gulden per jaar; geen slechte zaak voor de prinses die op die manier een interest van 10% realiseerde op het geïnvesteerde kapitaal. In de komende jaren zal de molenpacht ongeveer de algemene prijstrend volgen. Wanneer een pachttermijn verliep en een nieuwe molenaar zich aandiende, werden de verbeteringen die zijn voorganger had aangebracht "geprijsd" en vergoed. In 1763 werd de molen her-

(58) R.A. Ronse, Familiearchief De Backer, nr. 129.

bouwd. De pachtprijs bleef stijgen tot 1773 en begon daarna te dalen. Molenaar Martin van der Steen kreeg in 1774 en in 1782 en 1784 achtereenvolgende pachtprijsverminderingen omdat er in zijn buurt twee nieuwe molens gebouwd waren waardoor zijn bedrijvigheid en inkomsten aanzienlijk gedaald waren. De molenaars van Steenhuize waren achtereenvolgens Adriaan Van Brantegem en Jan Wasteel (1479-82), Mattijs Oeghe (1482-87), Hendrik Lancbeen en Jan Seys (1489-99), Joos of Joris Stevens (1502-5), Gillis De Clippele (1506-12), Hendrik Crombeen (1512-19), Pieter van Michelbeke (1534-49 of later), Jan de Mil (1562-78), Pieter d'Hollander (1625-31), Adriaan Bijl (1631-49), Jan De Backer (1649-61 of later), Pieter Fredricx (1674-76), Pieter Mollaert (1676-1723 de langste pachttermijn), Pieter Bauwens (1723-36), Jan Baptist Maes (1737-39), Ludovic van den Hole (1744-55), Lieven van Asbroeck (1756-61), een molenaarster Isabelle van Meerschaut (1762-72), Martin van der Steen (1773-84 of later). In 1800 werd de molen door graaf d'Hane voor drie jaar verpacht aan molenaar Schollaert voor 252 gulden (59).

DE BOEREN, HUN LASTEN EN VERPLICHTINGEN

De inwoners van Steenhuize waren aan allerlei verplichtingen onderworpen en probeerden er zich zoveel als mogelijk aan te onttrekken.

Aan de pachten en penningrenten viel niet te ontsnappen. Anders verging het met de heerlijke renten die in natura konden geleverd worden. De gangbare prijs van haver, kapoenen, kippen en ganzen op de markt te Geraardsbergen werd jaarlijks door de pastoor vanop de kansel aan de parochianen medegedeeld. De schepenen van Geraardsbergen leverden daartoe de nodige attesten (60). De leveringen werden dan volgens de spijkerprijs, volgens "den slagh", *"selon le los"* verdingd, d.w.z. in geld omgerekend. De ontvanger hield daartoe op de klassieke vervaldagen, bamis (1 oktober), kerstavond en halfmaart, zitdagen waar hij de verschuldigde bedragen, renteboek in de hand, inkasseerde. Het stond de rentplichtige evenwel vrij de verschuldigde hoeveelheden in natura te leveren - voor kapoenen en ganzen heette het dat ze "in pluimen" geleverd werden - en de ontvanger kon daarna zien dat hij ze verkocht kreeg. Vaak was de geleverde haver van slechte kwaliteit en het pluimvee van bedenkelijke aard, zodat de spijkerprijs niet gehaald werd. Zo was de spijkerprijs voor haver in 1714-15 20 stuivers per razier, maar de haver die de Steenhuizenaars

(59) ASt. nr. 25, pachtcontract.
(60) Zie o.m. ASt. nr. 235.

aan de prinses leverden haalde bij de verkoop slechts 16 stuivers, en ook bij ganzen, kippen en kapoenen moesten vaak twee of drie stuivers per stuk toegelegd worden.

"Den heere jouisseert het recht van meilleur Cattel ofte beste hooft in nature" (61). Dit dodehandrecht was bijzonder hatelijk en werd door de dorpelingen ook als dusdanig aangevoeld. Vanaf het ogenblik dat de ontvanger op een percentage van de inkomsten werkte, werd geen enkel "beste stuk" over het hoofd gezien. De rekeningen maken melding van *"une vieille jupe usée", "un vieux justacorps", "un vieu lit", "un pot de fer", "une méchante qulotte", "un vieu buffet", "un maulvaix palto",* "een quaet bedde", "een ketelken", *"un matelat", "une pierre à aiguiser",* van pastoor Jan de Neve, gestorven in 1735 een uurwerk dat men voor 72 £b. verkocht, meer dan wat men van een koe kon krijgen. Ook hier konden dan de erfgenamen het op een koopje gooien en de koe of het paard dat de aflijvige naliet behouden mits het betalen van een te bespreken bedrag. In de loop van de 18de eeuw kwam er steeds meer en meer betwisting inzake dit oude feodale recht (62). In 1789 verklaart J.B. Vandenberghe, oud 81 jaar, sergeant, zoals destijds ook zijn vader en grootvader, dat hij "op den dagh vande begraeffenisse is gegaen ten sterfhuis om het beste hooft ofte beste stukc meubel te callengieren ende af te halen" (63). Met alle middelen zullen de dorpelingen deze verplichting trachten te ontwijken. In andere dorpen kon het soms volstaan zich het poorterschap van een nabije stad aan te schaffen om als "vrij" door te gaan en aan het recht te ontsnappen. Dat pakte hier geen verf, "te Steenhuise en heeft geene poorterije van Aelst ofte Geeraertsberghe plaetse" (64). De inwoners mogen zich niet beroepen op enig *"privilege de bourgeoisie de quelques villes ni bourgs"* zegt het dorpsreglement van 1760 (65).

Men trachtte het beste stuk vee te verstoppen en leverde een koe of paard van mindere kwaliteit. Voortdurend is er immers sprake van een "oude" koe, een "klein" paard, een "slecht" paard, in 1485-86 een kreupel paard met één oog... Soms was er eenvoudigweg niets te vinden wanneer men werkelijk met zeer arme mensen te doen had. Genadig was men maar zeer uitzonderlijk. Een vrouw liet in 1714 een oude rok na maar hij werd niet meegenomen *"a cause de sa petite valeur et d'un enfan aveugle".*

(61) ASt. nr. 12.
(62) Zie o.m. de situatie te Herzele, op. cit.
(63) ASt. nr. 41.
(64) ASt. nr. 41 d.d. 1789.
(65) ASt. nr. 133.

De weduwe van Jan de Zuttere mocht door tussenkomst van de prinses haar koe houden *"a cause de la grande pauvreté et quantité d'enfans"* (A° 1718). Vreemdelingen die in Steenhuize stierven waren aan hetzelfde recht onderworpen. Gillis Cordeel, een schoenmaker uit Sint Antelinks was op een zondag te Steenhuize naar de mis gekomen *"et après le service fini est allé au cabaret près de la place ou il est mort subitement"*. Zijn versleten jas werd als "beste" stuk in beslag genomen. Een klassiek middel bestond erin dat de persoon nog vóór zijn dood, zeg maar op het sterfbed, de koe of het paard nog snel verkocht, zodat de sergeant achter het net viste. *"Le 22 mars 1700 est mort Jean Vandenberghe fs. de Louis dont sa vache at esté caché et vendu par la vefve pendant sa maladie ou temps de sa mort"; "le mortemain de Jean de Turck debvroit estre une vache mais at este vendu devant sa mort la quelle on a disputté et contraint à le faire promettre de payer mais a cause de sa pouvreté la vefve n'a donné jusques a présent que 12 £b (A° 1695)*. Voor de dood van zijn vrouw had Jan Magherman zijn ganse inboedel aan zijn dochter overgemaakt zodat de sergeant alleen nog haar bed vond maar hem toch nog verplichten kon 56 £b. te betalen, meer dan doorgaans voor een koe betaald werd. Meestal beweerden de kinderen dat de koe of het paard nooit eigendom van vader of moeder geweest was, *"de n'avoir jamais appartenu a leur pere, mais bien a eulx"*; ook hier kon de ontvanger toch nog iets recupereren, *"non obstant vient icy 14 £b."* Soms werd pro forma een bedrag geëist zoals bij de dood van de vrouw van de sergeant zelf die men niettemin 10 £b. liet betalen; *"madame a modéré de payer une partie pour point prévaloir qu'ils sont exempts"*, omdat de sergeanten en andere bedienden van de prinses niet zouden denken dat ze vrijgesteld waren. Bij de dood van Katelijne Frederix in 1741 kon men de zoon toch nog 14 gulden laten betalen alhoewel hij een biljet liet zien waaruit moest blijken dat zijn moeder hem al haar bezittingen geschonken had. Een kras voorbeeld dat tot veel betwistingen aanleiding gaf, omdat het beste stuk ditmaal de moeite waard was, is het geval van Barbara Van Waeyenberghe, weduwe van Pieter van Petegem, 97 jaar oud, die enkele dagen voor haar dood op 30 juni 1741 al haar bezittingen, zeven paarden, acht koeien en runderen, twee ploegen enz. verkocht aan haar vijf kinderen voor de som van 1600 gulden (66). Erg naïef klinkt de vraag *"si cette donation n'est pas sencée faite pour frustrer le seigneur de son droit de meilleur catheel"*. In 1787 consulteerde men voor een analoge aangele-

(66) ASt. Kopie van de wettelijke passering nr. 180.

genheid een jurist (67) die antwoordde dat het "difficil is de fraude te ontdekken... want jeder een heeft het recht te disponeren (over zijn goederen, zowel) corts voor sijn doodt als drije jaeren te vooren".

Soms komt men onder de rubriek van de beste "catheilen" drama's op het spoor. Dat is o.m. het geval met de dood van Jan Sanders gestorven in de vroege morgen van 17 november 1721. We laten de bron maar liefst zelf aan het woord: *"Le 17 novembre 1721 le matinne at on trouvé la personne de Jean Sanders, mort et brulé dans sa maison, ce que at esté présumé d'avoir luy mesme mis le feu pour se consommer, dont le rendant (de ontvanger) en at jusques à présent rien receu".*

De ontduiking en het eventuele bedrog bij het inleveren van het beste hoofd mag niet onderschat worden. Zo is het opvallend dat de als beste "catheil" geleverde koeien heel vaak vermeld staan als klein, oud of zeer jong. De ontvanger of de baljuw krijgt ze soms moeilijk verkocht. Men mag rustig stellen dat de dorpssolidariteit ervoor zorgde dat de betere dieren bij de buren verhuisden en dat minder valide beesten de plaats innamen wanneer de sergeant kwam opdagen. Niettemin hebben we een poging gewaagd om aan de hand van de zogeheten beste stukken enig inzicht te krijgen in de bezitsstructuur van de dorpelingen. De rekeningen van 1675 tot 1699 vermelden 153 sterfgevallen: bij 19 daarvan, 12%, vond men een paard, in 70 gevallen een koe of een vaars (46%); 32 aflijvingen waren onbemiddeld (21%), men kon er slechts een kledingstuk, een bed of een stuk huisraad recupereren en 32, eveneens 21%, waren zó arm dat er helemaal niets te graaien viel. Men kan dus in deze ellendige decennia van de late 17de eeuw, ca. 40% van de bevolking als onbemiddeld beschouwen. In de rekeningen van 1721 tot 1729 hebben 16% van de afgestorvenen een paard en 60% een koe. We zijn hier in een herstelperiode, maar enkele decennia later is de situatie alweer minder gunstig: in de rekeningen van 1762 tot 1770 hebben 14% een paard en slechts 35% een koe en bij meer dan de helft, 51%, viel er alleen een bed, een koffer, een ketel of een afgedragen kledingstuk te halen. Het bezit van een paard kan misschien op een zekere welstand wijzen, maar ook bij de allerarmsten vond men nog vaak een koe. Enkele voorbeelden uit de vele: *Anne Cauwele, fort pouvre, nonobstant laissant une vielle (sic) vache, pour mortemain: 24 £b. par.* (A° 1727-28); *Jacques Nicolas, pauvre, mesme qu'il a demandé son pain plusieurs années devant sa mort, nonobstant*

(67) ASt. nr. 12.

aijant laissé une vache (A° 1728-29).

Het achterhalen van de sociale toestanden via de beste hoofden kan een hachelijke onderneming zijn. Een volledige opsomming van alle beste hoofden of "catheilen" krijgen we overigens eerst wanneer de baljuw of de ontvanger rechtstreeks geïnteresseerd is in de ontvangsten van de heerlijkheid, d.w.z. sedert hij niet langer een vaste jaarwedde krijgt maar vergoed wordt door de 20ste penning op de door hem geïnde sommen, d.i. vanaf 1613. We hebben echter andere benaderingsmogelijkheden om de sociale en demografische structuren te reconstrueren. De telling van 1723 in uitvoering van de ordonnantie van 10 juli 1722 ter beteugeling van de fiscale fraude (cfr. supra), geeft naast de samenstelling van de gezinnen ook het aanwezige dienstpersoneel, en per gezin het bezit van paarden en koeien. Er bleken in 1723 te Steenhuize 890 personen te wonen in 176 gezinnen, wat een gemiddelde van 5,06 personen per gezin is. Verder bestonden de 890 personen uit 194 mannen, 199 vrouwen en 497 kinderen. Er waren 72 meiden en knechten; 147 gezinnen hadden kinderen wat een gemiddelde is van 3,38 kinderen per gezin.

29 van de gezinnen waren kinderloos	= 16,5%
27 van de gezinnen hadden één kind	= 15,3%
26 van de gezinnen hadden twee kinderen	= 14,8%
27 van de gezinnen hadden drie kinderen	= 15,3%
30 van de gezinnen hadden vier kinderen	= 17,1%
17 van de gezinnen hadden vijf kinderen	= 9,7%
20 van de gezinnen hadden zes of meer kinderen	= 11,4%

147 gezinnen of 83,5% bestonden uit man, vrouw en kind(eren); 16 gezinnen of 9% bestonden uit een alleenstaande vrouw met kind(eren); 5 gezinnen d.i. 3% uit alleenstaande mannen met kind(eren). Daarnaast waren er 29 kinderloze gezinnen, d.i. 16% waarvan 14 echtparen, 13 alleenstaande mannen en 2 alleenstaande vrouwen. Er waren 25 meiden, 26 knechten en nog 21 personeelsleden waarvan het geslacht niet vermeldt wordt, samen 72 personen. Slechts 36 gezinnen, d.i. 20% hadden personeel in dienst. De 14 rijkste gezinnen, d.i. 8% van het totaal, hadden samen 60% van het dienstpersoneel. Ze bezaten ook 26% van de koeien en 59% van de paarden (68). Een andere voor de hand liggende vaststelling is dat doorgaans in het gezin het aantal kinderen

(68) In volgorde van hun rijkdom: de Weduwe Ant. 't Kint, pacht het goed van Bever, Ant. De Pelsenere, de kinderen van Jacob Van Oudenhove, Alex. de Seille, de griffier, Joos De Clippele, Peter Van den Berghe, Jan Kieckens, Gillis Verleysen, Pieter Van den Bossche, Lieven Van Biest, Jacob De Clippele, Joos Nicolai, Hendrik van Male, Pieter De Clippele.

omgekeerd evenredig is met het aantal meiden en knechten. Zoals gezegd werden ook de paarden en koeien geteld. Er bleken te Steenhuize 69 paarden en 285 koeien te zijn. Eenendertig gezinnen d.i. 17,6% hadden één of meer paarden; 130 gezinnen d.i. 74% hadden één of meer koeien en wel gemiddeld 2,19 per gezin; 47 gezinnen, 26,4%, hadden noch paard noch koe. De boeren die een paard bezaten hielden natuurlijk ook koeien.

Aantal koeien	0	1	2	3	4 en meer
Aantal gezinnen	46	45	54	15	16
%	26	26	31	8	9

Deze bevindingen brengen ons vrij dicht bij de resultaten die we uit de beste hoofden geput hebben voor de jaren 1721-29: 16% van de afgestorvenen lieten een paard na; bij de telling van 1723 precies 16,8% van de gezinnen. Voor wat de koeien betreft: 60% bij de beste hoofden, 74% bij de telling.

Ook hier kan men de gezinnen met geen of één koe als arm beschouwen en dat brengt ons op 52,8% van de gezinnen. Als zeer welstellend mogen we de gezinnen rekenen die meerdere paarden en koeien hielden: dat waren er 23 of 13%. De benadering van de bezitstructuur aan de hand van de beste hoofden blijkt dus wel relatief betrouwbaar te zijn. De veetelling van 1796 vermeldde voor Steenhuize-Wijnhuize 81 paarden en 403 koeien voor een bevolking van 1524 personen (69). Nemen we aan dat hier op een gemiddelde van 5 personen per gezin mag gerekend worden dan brengt ons dat op een gemiddelde van 0,26 paard per gezin tegen 0,37 in 1723 en 1,32 koeien per gezin tegen 1,6 in 1723, wat dus wel op een zekere verarming wijst in de loop van de 18 de eeuw.

DE FISKALE VOORRECHTEN VAN DE VRIJHEERLIJKHEID

De fiskale vrijstellingen waarvan de bewoners van de vrijheerlijkheid genoten en waar in verschillende stukken herhaaldelijk naar verwezen wordt zouden teruggaan op een oorkonde van de graaf van Vlaanderen, Lodewijk van Nevers van 12 november 1384. Hierin werd gezegd dat de heer Steenhuize houdt van de heer van "Trasignies dependerende van Henegauwe" en dat de inwoners "niet gehouden (zijn) eenighe taillen of settingen te geldene met onsen lieden van onsen landen van Aelst" (70). Er werd ook meermaals vermeld dat ingevolge deze "franchise" Steenhuize

(69) W.Vanderpijpen, op. cit., deel 3, blz. III 35, 65 en 127.
(70) ASt. nr. 137, afschrift d.d. 1756.

geen bevelen op te volgen of na te komen had die uitgingen van de Vier Leden van Vlaanderen of hun gedeputeerden en al evenmin van de Raad van Vlaanderen, maar dat het rechtstreeks afhing van de vorst, d.w.z. van zijn Geheime Raad of zijn Grote Raad van Mechelen. Ook werden de belastingen rechtstreeks aan de vorst betaald (71). Herhaaldelijk hebben de Vier Leden getracht dit privilege over het hoofd te zien of te ontkennen. In 1597 hadden ze te Steenhuize belastingen opgelegd en ook daadwerkelijk geïnd. Een uitspraak van de Grote Raad van 5 december 1597 besliste echter dat deze sommen aan de Steenhuizenaars moesten teruggegeven worden, wat later door een decreet van aartshertog Albert op 4 april 1606 bevestigd werd. Tot 1699 bleven de Steenhuizenaars dan *"en paisible possession de leurs franchises"*, maar in dat jaar ontkenden de belastingpachters van de Leden van Vlaanderen andermaal de fiskale vrijstelling. De inwoners protesteerden bij de Geheime Raad die de zaak verwees naar de juristen van de Grote Raad, die eerst op 6 april 1702 - het juridisch apparaat werkt traag - beslisten dat men de Steenhuizenaars met rust moest laten in afwachting dat ze een definitieve uitspraak zouden doen. De Leden stoorden er zich niet aan en op 29 oktober van hetzelfde jaar viel de onderbaljuw van Gent met veertig mannen rond middernacht het dorp binnen. Deuren werden ingebeukt, vensters ingeslagen, meubels, mondvoorraden en vee met geweld meegenomen en drie dorpelingen werden als gevangenen weggevoerd. De daaropvolgende dag hielden ze een nieuwe razzia zodat de inwoners nu op de vlucht sloegen en met hebben en houden het dorp verlieten, *"de sorte* - zo wordt handig in het desbetreffend verzoekschrift gezegd - *que le village ne sera plus en état de paier le subside ordinaire à sa Majesté"* (72).

Het stoken van brandewijn dat in Vlaanderen aan allerlei reglementen onderworpen was, gold uiteraard al evenmin voor de Steenhuizenaars die er duchtig gebruik van maakten. Steenhuize heeft het recht "van het brouwen ende stoken sonder eenighe kennisse te moeten doen aen eender provinciale comptoren" (73). Ook dit voorrecht werd herhaaldelijk door de Vier Leden en hun belastingpachters betwist. We willen hier niet de ganse historiek van de moeilijkheden, die men de dorpelingen meermaals heeft aangedaan uit de doeken doen en alleen vermelden dat we aan de hand van enkele verzoekschriften konden uitmaken dat ze zich

(71) Zie o.a. het verzoekschrift d.d. 17 febr. 1761, ASt. nr. 141.
(72) ASt. nr. 151.
(73) "Lijst van de privileges die ze in Steenhuize gewoon zijn te profiteren A° 1780", ASt. nr. 142.

waarschijnlijk nog in 1722, 1732, 1752, 1761 en 1780 hebben voorgedaan (74). Dit alles betekent natuurlijk niet dat de Steenhuizenaars helemaal géén belastingen betaalden. Een vergelijking met de situatie in de andere dorpen van het Land van Aalst toont echter aan dat de aanslagvoet er opmerkelijk lager lag. Zo betaalden ze voor een werkpaard 20 stuivers per jaar i.p.v. 144, 10 stuivers voor een koe i.p.v. 96, 15 stuivers voor een ton dobbel bier i.p.v. 60 (75).

PEILING NAAR BEZIT EN OMVANG VAN HET LANDBOUWBEDRIJF

De kohieren van de 20ste penning van 1571 zijn een uitstekende bron voor de reconstructie van het grondbezit en van de oppervlakte van de bedrijven aan de vooravond van de opstand. Deze kohieren vermelden de 20ste penning, d.i. 5% op de huurprijs van de gepachte gronden van de ingezetenen en van de niet-ingezetenen of "afsetenen" en de 20ste penning op de geschatte - geëstimeerde - huurwaarde van de gronden die inwoners en vreemdelingen in eigendom hadden. Een derde luik bestond uit een opsomming van de gronden van de prins en zijn pachters, waarop slechts de 40ste penning geheven werd. Deze 20ste penningen moesten dienen om het aandeel te leveren in de bede van twee miljoen gulden die men ter vervanging van de 10de penning op de verkoop van roerende goederen aan Alva had toegestaan (76).

Door de inwoners van Steenhuize werden 72.816 roeden (223,8 ha.) gepacht en door de vreemdelingen 5.734 roeden (17,6 ha), samen 78.550 roeden (241,5 ha.), die gemiddeld aan 15,56 £b parisis per bunder (d.i. 12,6 £b. per ha.) verpacht werden. Het betrof 105 percelen die een gemiddelde oppervlakte hadden van 1,87 bunder (2,43 ha.). De inwoners bewerkten te Steenhuize 52.409 roeden (161 ha.) in eigendom, terwijl er 12.211 roeden (37,5 ha.) door niet-ingezetenen in eigendom bewerkt werden, samen 64.620 roeden (199 ha.). Hier "estimeerde" men de huurwaarde slechts op 12,65 £b. par. per bunder (10,3 £b. per ha.).

(74) ASt. nrs. 141, 142, 151, 156, 161.

(75) ASt. nr. 164 en H.Van Isterdael, Belasting en belastingdruk: Het Land van Aalst 17e-18e eeuw, onuitgegeven doctorale dissertatie Vrije Univ. Brussel, 1983, band II, blz. 455-458.

(76) Jan Crayebeckx, La porté fiscale et politique du 100e denier du duc d'Albe, in: Recherches sur l'histoire des finances publiques en Belgique, Brussel, 1967, t.1, blz. 359.

De door de prins verpachte gronden besloegen 33.680 roeden (103,5 ha.), die gemiddeld aan 12,93 £b. per bunder (10,5 £b. per ha.) verpacht werden. Het totaal van de in Steenhuize in pacht of in eigendom bewerkte gronden beliep dus 176.850 roeden (544 ha.). Hiervan bewerkten de Steenhuizenaars 52.409 roeden in eigendom en 72.816 + 33.680 = 106.496 roeden in pacht, samen 158.905 roeden, d.w.z. 67% in pacht en 33% in eigendom. In het nabije Herzele werden volgens de kohieren van 1577 54% van de gronden in eigendom en 46% in pacht bewerkt (77). We konden 132 boeren als ingezetenen van Steenhuize identificeren. De gemiddelde oppervlakte van het landbouwbedrijf van de Steenhuzienaars *in* Steenhuize, was dus 1203,8 roeden of 3,7 hectaren. Dit gemiddelde geeft ons echter een zeer vertekend beeld: de meeste boeren bewerkten in pacht of in eigendom slechts een zeer kleine oppervlakte, zoals uit onderstaande tabel duidelijk af te lezen valt.

	aantal boeren		
minder dan 200 roeden (0,6 ha.)	56	42,4 %	82.6 %
van 200 tot 1000 roeden (0,6 tot ca. 3 ha.)	53	40,2 %	
van 1000 tot 1600 roeden (ca. 3 ha. tot ca. 5 ha.)	4	3 %	
van 1600 tot 4.000 roeden (ca. 5 ha. tot 12,3 ha.)	6	4,5 %	
van 4.000 tot 6.400 roeden (12,3 ha. tot 19,6 ha.)	6	3,8 %	9,8 %
van 6.400 tot 10.000 roeden van 19,6 ha. tot 30,7 ha.)	7	5,3 %	
meer dan 10.000 roeden (meer dan 30,7 ha.)	1	0,7 %	

109 boeren, d.i. 82,6 % van het totaal, bewerkten dus minder dan 3 ha. en 13 boeren, 9,8 % van het totaal, bewerkten meer dan 12 ha. De landbouwstatistiek van 1846, 275 jaar later, geeft nog analoge cijfers: 85 % van de bedrijven hadden minder dan 3 ha. en 6,2 % hadden meer dan 10 ha. Deze kleine boeren die min-

(77) Stadsarch. Gent, nr. 28/116.

der dan 3 ha. bewerkten en dat waren er 109 van de 132, hadden van de door hen bewerkte grond 79 % in eigendom en 21 % in pacht. De 10 boeren die van 1000 tot 4000 roeden (ca. 3 à 12 ha.) bewerkten hadden er 55 % in eigendom en 45 % in pacht. De 13 boeren die meer dan 12 ha. bewerkten hadden er 14 % in eigendom en 86 % in pacht. Van de gronden die in eigendom bewerkt werden waren er dus 46 % in handen van 109 kleine boeren, d.i. 83 % van de boeren; van de verpachte gronden in tegendeel waren er 86 % die ontgonnen werden door slechts 13 boeren, d.i. 10 % van het totaal aantal boeren. Te Herzele bewerkten 72 % van de boeren minder dan 3 ha. en 7 % bewerkten er 10 ha. en meer. De verpachte gronden die niet aan de prins behoorden, waren haast altijd in het bezit van niet-ingezetenen grondbezitters. De tien grootste vreemde grondbezittgers hadden samen 48.640 roeden (150 ha.) van de 72.816 verpachte roeden, m.a.w. 67 % van de verpachte gronden.

GRONDBEZITTERS DIE IN STEENHUIZE MEER DAN 5 ha. VERPACHTEN

	percelen	roeden	ha.
de heer van Voorde (o.m. het pachtgoed te Wilderode 5600 roeden)	4	8200	25
Gh. Rhym	2	7200	22
jonkheer Fr. van Roye (het pachtgoed te Lammersvelde)	1	7200	22
Guilliam Sicleers	1	5600	17
Nicolaas Picroen	1	4800	15
jonkheer Joos van Triest, heer van Lovendegem	1	4200	13
Philippe De Vriendt	1	3600	11
de erfgenamen van L. Borluut	1	2800	8,6
de heer van Mastaing	1	2800	8,6
Raas de Chastelet	2	2200	6,7
		48640	150

Het grondbezit van de ingezetenen was doorgaans zeer klein en beperkte zich vaak tot het eigen woonerf. Van de 118 ingezetenen eigenaars waren er slechts zes, d.i. 5 %, die meer dan vier bunder (ca. 5 ha.) bezaten (Gillis De Smet, Lieven Schollaert, Joos De Schreve, de weduwe van Lieven Vossol en Andries van Holderbeke). De kerk en de H. Geest van Steenhuize waren eveneens eigenaar van 23 kleine percelen, samen iets meer dan 17 hectaren.

DE KONJUNKTUUR

De drie momentopnamen die enig inzicht bezorgen in de demografische en sociaal-economische structuren: de penningkohieren van 1571, de beste hoofden van 1675-99, 1721-29 en 1762-29 en 1762-70 en de telling van 1723, kunnen ons door hun dispariteit en efemeer karakter slechts een zwak beeld bezorgen van de evolutie. De prijzen van haver en pluimvee uit de heerlijke renten (tabel I), de pachtprijzen (tabellen III, IV en grafiek 1), de grondprijzen die we reconstrueerden aan de hand van de wandelkopen (tabel VI grafiek 2) en de algemene inkomsten (tabel VII, VIII grafiek 3) van het domein zijn evenvele elementen die ons moeten toelaten de konjuktuur te bepalen. Wat hier een scherpere benadering vooral in de weg staat zijn de vele ontbrekende jaarrekeningen in de 15de en 16de eeuw (zie inventaris). Deze wijkt weinig af van de algemene konjuktuurbeweging in de Nieuwe Tijden.

Ook te Steenhuize tekent zich vanaf de eerste decennia van de 16de eeuw de lange prijsstijging af die kenmerkend is voor deze eeuw. In 1610-20 staan de haverprijzen aan de index 582 %, het pluimvee gemiddeld aan 534 %. In de eerste helft van de 17de eeuw blijven de prijzen stijgen en bereiken omstreeks 1650-55 de index 1478 % voor haver en 1014 voor pluimvee. De lonen van de plaatselijke ambachtslui en van de landarbeiders hebben deze prijsstijging niet bijgehouden. Bij de aanvang van de 16de eeuw kregen de geschoolden 8 à 10 groten per dag en de ongeschoolden 4 à 6 groten. In 1641 noteerden we voor de landarbeiders 20 à 24 groten: een stijging tot slechts 400 % à 500 %. Bovendien zien we in het laatste kwart van de 17de eeuw, toen ook de prijzen een lichte daling vertoonden, de lonen van de landarbeiders terugzakken tot 16 en 14 groten. In de loop van de 18de eeuw zijn ze dan geleidelijk gestegen tot 20 à 30 groten per dag. De koopkracht van de loonarbeider werd dus hier zoals overal elders in de Zuidelijke Nederlanden uitgehold om eerst in het derde kwart van de 18de eeuw enige achterstand op te halen. De pachtprijzen hebben eerst vanaf de tweede helft van de 16de eeuw de algemene prijsstijging flink bijgebeend. In de 15de eeuw en de eerste helft van de 16de, d.i. gedurende ongeveer 60 jaar bleven de pachten vrij stabiel. Vermits inmiddels de graanprijzen overal een belangrijke hausse hadden gekend, moet de eerste helft van de 16de eeuw een goede tijd geweest zijn voor de grote pachters en uiteraard een minder goede voor de prins. Zijn naaste buur, Pierre de Werchin, heer van Herzele bracht het er, wat dat betreft, beter af omdat te Herzele een groot deel van de inkomsten van de heer bestond uit tienden en schoofrechten betaald in natura die de prijsstijging vrij

goed volgden. Net zoals te Herzele (78) zullen de krijgsoperaties van 1579-85 voor een enorme terugval zorgen. Het goed van Bever dat in 1577 528 £b. par. opbracht werd in 1591-99 verpacht voor 157 £b. en in het eerste decennium van de 17de eeuw werd het nog verpacht aan dezelfde prijs als in 1540.

Wanneer in 1614 de beide andere grote pachtlanden verkaveld werden in talloze kleine percelen bouw- en grasland, gingen de pachtprijzen snel de hoogte in om rond het midden van de eeuw hun hoogtepunt te bereiken. De oorlogen van de late 17de eeuw hebben op de pachtprijzen niet dezelfde repercussies gehad als deze van 1579-85. Toch is de daling goed merkbaar: tussen 1670 en 1710 zijn de pachten opnieuw goedkoop en de stijging van de 18de eeuw, die omstreeks 1740 inzet, is te Steenhuize veel zwakker dan elders in het Vlaamse land. De inkomsten van het domein die, zoals gezegd, grotendeels uit pachten bestonden, vertonen dan ook dezelfde trend (zie tabel VIII en grafiek 3). Vergelijkt men de pachtprijzen van de drie grote pachtlanden van Steenhuize met deze van Herzele in de periode vóór de grote verkavelingen van 1613-15, dan schijnt de prijs per hectare te Steenhuize wel iets lager te liggen dan te Herzele. In de 17de en 18de eeuw is het grote pachtland van Herzele echter 20 à 30 % goedkoper dan het hof van Bever te Steenhuize. Men komt tot een analoge vaststelling wanneer men de prijzen van de verkavelde percelen van Steenhuize vergelijkt met de pachtsprijsgemiddelden van een reeks percelen in een vijftal dorpen van het Land van Aalst zoals die door Dr. H. Van Isterdael berekend werden (79). In de 16de eeuw ligt het prijsgemiddelde per hectare er 50 tot 100 % hoger dan te Steenhuize, terwijl in de volgende eeuwen zich daar ook de omgekeerde verhouding voordoet: ook in deze dorpen liggen de pachtprijzen 30 à 40 % beneden het niveau van Steenhuize. Een vergelijking met de pachtprijzen te Zele wijst in dezelfde richting (80).

De vrijdom die de boeren van Steenhuize hadden voor wat de accijnzen op bier, wijn en jenever betrof liet de grondbezitter misschien toe een hogere pacht te eisen zodat ook hij langs deze weg mee de voordelen kon genieten van de vrijheerlijkheid. Tegen het einde van de 18de eeuw vertonen de pachtprijzen van de verschillende dorpen de neiging naar elkaar toe te groeien.

Opvallend zijn in alle dorpen de uitgesproken verschillen tus-

(78) Op. cit. blz. 48.
(79) H. Van Isterdael, op. cit. band II, blz. 455-458.
(80) F. De Wever, Pacht- en verkoopprijzen in Vlaanderen, Bijdrage tot de konjunktuurstudie tijdens het ancien régime, in: Bijdrage tot de geschiedenis, 59e jrg., 1976, afl. 3-4, Antwerpen, 1976, blz. 249-273.

sen de prijzen van de grote pachtlanden en deze van de kleinere percelen die steeds duurder zijn per hectare zodat de grondbezitters, zeker in hausse-perioden, geneigd waren hun landerijen te verkavelen. In de neergaande fazen van de konjunktuur, die ook jaren van demografische regressie waren, vonden ze minder pachters zodat ook de kleinere percelen moeilijker van de hand gingen en ze soms tot hergroepering van de landerijen overgingen. In het dicht bevolkte Vlaanderen heeft zich deze tendens uiteraard maar zelden voorgedaan tijdens het Ancien Régime.

De grondprijzen stegen in de eerste helft van de 16de eeuw sneller dan de pachtprijzen, hielden in de 17de eeuw gelijke tred met de pachten maar kenden vanaf 1730-40 een vele sterkere hausse: tussen 1680 en 1780 stegen de grondprijzen van gemiddeld 300 à 350 £b. par. per hectare tot ongeveer 2350 £b. per hectare, d.i. indexcijfer 720 %, terwijl de pachtprijzen nauwelijks verdubbelden: van 25 à 35 £b. tot ca. 60 £b. per hectare. Dit impliceert dat de opbrengst van de grond voor de grondbezitter, in casu de heer van Steenhuize, minder interessant was dan in de vorige eeuw. Uit het groot aantal verkochte percelen (zie tabel VI) kan men ook afleiden dat de toenemende vraag naar grond als gevolg van de sterkere demografische druk, zonder twijfel verantwoordelijk was voor deze hausse. Uit de landbouwtelling van 1846 blijkt dat te Steenhuize de grondprijzen in 1840 op hetzelfde niveau lagen als omstreeks 1780 (2200 Fr. of 2395 £b. par. tegen 2350 £b), terwijl de pachtprijzen nu geleidelijk hun achterstand begonnen in te lopen: 60 Fr. of 65 £b. per ha. in 1830; 85 Fr. reeds in 1846.

Bij het volgen van het droge cijfermateriaal waarmee de kwantitatieve geschiedenis het meestal stellen moet, rijst het vermoeden dat de bevolking en inzonderheid de landarbeiders en de kleine boeren, zowel onder de korte als onder de middellange golven van de konjunktuur, fel moet geleden hebben. Een microonderzoek zoals deze studie van een kleine agrarische gemeenschap, kan het beeld zoals dat uit de konjunktuurbeweging te voorschijn komt, scherper afstellen omdat de bronnen ons hier dichter bij de historische werkelijkheid brengen. Wat daarbij weer telkens in het oog springt is de geweldige impact die de krijgsgebeurtenissen hebben gehad op het wel en wee van het dorp. Drie perioden tekenen zich daarbij af; ze vallen telkens bij het einde van de eeuw; de oorlogen tegen Maximiliaan, de reconquista van Alexander Farnèse en de Franse invallen van de tweede helft van de 17de eeuw.

In 1484-85 brengen de gronden niets op en de pachten worden kwijtgescholden "mids verlies dat de selve pachters hadden

ghehadt by den oorloge", de molenpacht werd gehalveerd; het recht dat de prins had op het zegel van de draperie kon niet geïnd worden en zal kort nadien ook in onbruik geraken; de graanprijzen schoten de hoogte in. Wat de precieze repercussies waren op het bevolkingscijfer valt voor deze jaren moeilijk na te gaan.

Catastrofaal waren ongetwijfeld de krijgsoperaties van 1579-85. Bijna alle boekhoudkundige gegevens vertonen in Vlaanderen en Brabant lange hiaten voor deze jaren. Voor Steenhuize hebben we geen rekeningen tussen 1578 en 1595. Dan vernemen we dat het oorspronkelijk renteboek verbrand werd en men nu de grootste moeite had bij het achterhalen van de verplichte leveringen van haver en pluimvee voor de renten. De molen was afgebrand en zal eerst in 1625 herbouwd worden. De bevolking werd meer dan gehalveerd en het duurde tot 1626-35 vooraleer het niveau van 1566-75 opnieuw bereikt werd (81). Men had moeite om pachters te vinden. Uit allerlei becijferde gegevens blijkt dat het herstel lang is uitgebleven.

Tussen 1667 en 1713 waren er 30 jaren op de 45 waarbij de Spaanse Nederlanden bij oorlogen betrokken werden. In 1667-68 werden moderaties aan de pachters toegestaan omwille van de schade aangebracht door de Franse troepen (82). In de jaren 1673-75, bij het beleg van Oudenaarde moet Steenhuize aan het ergste ontsnapt zijn. Baljuw en schepenen verklaren dat er in het dorp "geen passagen van groote troupen legherwijs en is ghesciet", wel kleine groepjes maar dan "zonder eeneghe desordre". Bavo Uutersport, pachter van het goed van Bever, vroeg in 1676 om schadevergoeding voor het verlies van zijn schapen. Het werd hem geweigerd omdat hij ze niet binnen "het beluyck van het Casteel ende tusschen de barreren ende draijbomen" had gebracht zoals bevolen was (83). Niettemin werd het hof van Bever in deze jaren vernield want het geraakte niet verpacht en wanneer men dan in 1685 eindelijk een liefhebber vond was de pacht meer dan gehalveerd: 400 gulden i.p.v. 900. In 1676-78 werden aan de pachters van de kleinere percelen alweer moderaties toegestaan *"à cause des pertes qu'ils ont souffert par les guerres, contributions et autres raisons"*. Repercussies op het bevolkingscijfer bleven niet uit. Bij de grote pestepidemie van 1676-78 die in het Land van Aalst gewoed heeft werd Steenhuize niet gespaard. In 1677 werden bij de beste hoofden 39 overlijdens gesignaleerd waarvan 30 tussen 1 oktober en 15 november. De helft darvan had betrekking

(81) De Brouwer, op. cit. blz. 91.
(82) ASt. nr. 104.
(83) ASt. nr. 103.

op arme lieden bij wie geen beste catheil te halen viel. In september 1691 werd Willem III te Leuze, op een dertigtal kilometer van Steenhuize, verslagen door de troepen van Lodewijk XIV. In 1692 veroverden de Fransen Namen, in 1693 Charleroi en in 1695 bombardeerden ze Brussel. Eerst met het verdrag van Rijswijck in september 1697 kreeg men voor enkele jaren vrede. Herhaaldelijk werden troepen met hun paarden op het kasteel ondergebracht. De rekeningen vermelden jaar na jaar de verkoop van het gerecupereerde paardenmest! Ook het vee van de dorpelingen werd toen en ook in 1696, binnen het beluik van van het kasteel gebracht. Later zullen de twee bruggen die toegang verleenden tot het kasteel, op kosten van de dorpelingen hersteld worden omdat ze in de oorlogsjaren onderdak hadden gevonden op het kasteel en het neerhof *"et sur l'espoir qu'ils leur serat encorre permy, semblable occupation en cas de besoing"*. In 1694 was het hof van Bever alweer gehavend (84). In 1697 werd de kasteelkapel vernield *"toute entierement ruiné par le campement des armés de France"*.

Alhoewel men niet met een demografische terugval te doen had die met deze van de vorige eeuw kon vergeleken worden, was de tweede helft van de 17de eeuw toch ook voor Steenhuize een periode van stagnatie en regressie: in 1696-1705 raamt J.De Brouwer de bevolking van Steenhuize-Wijnhuize op 666 inwoners tegen 750 rond het midden van de eeuw. In een niet nader gedateerd verzoekschrift van 1698 klaagt de magistraat *"que la communauté... est fort petite, dépeuplée et tellement ruinée par les dernières guerres et les grandes charges aux qu'elles les habitants sont sujets"*.

In de jaren dat het dorp van krijgsgeweld gespaard bleef zag men telkens een duidelijke aanzet tot meer welvaart. Dat was zo in de eerste decennia van de 16de en 17de eeuw. In de 18de eeuw zal echter deze welvaart geleidelijk afgeremd worden door de sterke stijging van de bevolking, die te Steenhuize zoals elders de pacht- en grondprijzen de hoogte zal injagen, terwijl anderzijds de stijging van de graan- en broodprijzen niet gecompenseerd werd door enige loonsverhoging, zodat de levensstandaard van landarbeiders en kleinboeren daalde.

Het blijft te onderzoeken in welke richting de agrarische en demografische structuren van Steenhuize in de 19de eeuw geëvolueerd zijn.

Dr. E. Scholliers
Serigierstraat 30 - 2020 Antwerpen

(84) Pachtcontract ASt. nr. 97.

TABEL I

PRIJZEN in groot

	EVENE per halster	KAPOENEN per stuk	GANZEN per stuk	KIPPEN per stuk
1453-54	7,2	3,6	3	2
1454-55		3	3	
1455-56		3,5		
1456-57	6	3,5		2
1457-58	6		3	2
1458-59	7,2	3,6	4,5	2
1459-60	7,2	3,75	3,5	2
1460-61	7,7	4,2	3,5	2
1467-68	7,2	3,75	3,5	2
1479-80	6,7	3,5	3,5	2
1480-81	8	4	4	2
1481-82	11,7	3,5	4	2
1482-83	8,3	4,25	4	2
1483-84	9,5	3,8	4	2
1484-85	6,7	3,5	4	2
1485-86	13,1	4	4	2
1486-87	12	4	4	2
1496-97	7,9	3,8	5	2
1497-98	7,1	3,5	5	2
1498-99	6,7	3,5	5	2
1499-1500	5,6	4	6	
1502-03	7,1	3,5	4,5	1,38
1504-05	9,5	4	4,6	2
1505-06	7,1	4	4	2
1506-07	7,1	4	4	2
1508-09	9,5	4	4	2
1509-10	7,5	4	4	2
1511-12	10,3			
1512-13	10,3	4	4	2
1513-14	13,5	4	4	2
1514-15	11,9	4	4	2
1515-16	7,9	4	4	2
1516-17	9,5	4	4	2
1517-18	9,1	4	4	2
1518-19	9,5	4	4	2
1534-35	10,3	5	4	2
1535-36	11,1	5	4	2
1536-37	10,3	5	4	2
1537-38	10,3	5	4	2
1538-39	11,9	5	4	2
1539-40	11,9	5	4	2
1540-41 tot 1543-44	11,5	5	4	2
1544-45	12,7	5	4	2
1549-50	12,7	5	4	

1561-62	19	8	6	4
1562-63	20,7	8	6	4
1564-65	22,3	7	6,5	4,25
1577-78	22	12	9	6
1594-95	49	22	22	11
1595-96	51	20	24	10
1597-98	46	20	24	10
1598-99	46	22	26	11
1608-09	36	20	22	10
1609-10	31	20	22	10
1610-11	33	20	22	10
1611-12	48	21	23	10,5
1612-13	57	22	24	10,5
1613-14	48	20	22	10
1614-15	50	20	22	10
1615-16	52	20	22	10
1616-17	42	20	22	10
1617-18	47	20	22	10
1618-19	36	22	22	10
1619-20	34	20	22	10
1620-21	37	20	22	10
1621-22	40	20	22	10
1622-23	40	20	22	10
1623-24	36	24	24	12
1624-25	36	24	24	12
1625-26	62	24	24	12
1626-27	96	25	24	12
1627-28	48	24	24	12
1628-29	66	28	28	14
1629-30	72	32	40	16
1630-31	96	28	36	14
1631-32	96	32	36	16
1632-33	96	36	40	18
1633-34	96	36	40	18
1634-35	96	36	40	18
1635-36 tot 1637-38	96	32	36	16
1638-39	108	32	40	16
1639-40	108	32	40	16
1640-41	108	36	40	18
1641-42	108	36	40	18
1642-43	108	40	48	20
1643-44	108	42	48	21
1644-45 tot 1646-47	108	36	48	18
1649-50	120	40	48	20
1650-51	120	40	48	20
1651-52 tot 1653-54	108	36	48	18
1657-58	108	36	48	18
1660-61	144	36	48	18
1661-62	144	36	48	
1670-71	144	36	48	18

1672-73	144	36	48	18
1673-74	144	36	48	18
1674-75	168	40	48	20
1675-76	168	40	48	20
1676-77 tot 1678-79	144	40	48	20
1679-80	96	32	48	16
1680-81	96	32	48	16
1681-82	96	28	40	14
1682-83	72	28	40	14
1683-84	120	36	40	18
1684-85	72	28	40	14
1685-86	72	24	40	12
1686-87	96	24	40	12
1687-88	72	24	40	12
1688-89	96	32	40	16
1689-90	96	36	40	18
1690-91	120	36	40	18
1691-92	168	36	40	18
1692-93	150	36	52	18
1693-94	96	36	52	18
1694-95	108	36	52	18
1695-96	120	40	52	18
1696-97	105	36	52	18
1697-98	105	36	52	18
1698-1699	120	30	48	15
1699-1700	60	30	48	15
1700-01	84	30	48	15
1701-02	84	30	48	15
1702-03	60	30	48	15
1703-04	66	30	48	15
1704-05	78	30	40	15
1705-06	84	30	40	15
1706-07	84	30	40	15
1707-08	120	32	48	16
1708-09	120	40	48	20
1709-10	78	30	48	15
1710-11	84	30	48	15
1711-12	96	30	48	15
1712-13	84	30	48	15
1713-14	72	30	48	15
1714-15	60	30	48	15
1715-16	72	30	48	15
1716-17	54	30	48	15
1717-18	54	30	48	15
1718-19	90	30	48	15
1719-20 tot 1729-30	60	30	48	15
1730-31	72	31	48	15
1731-32	60	24	32	12
1732-33	66	24	32	12
1733-34	66	24	32	12
1734-35	54	24	32	12
1735-36	54	24	32	12
1736-37	60	24	32	12

1737-38	72	24	32	12
1738-39	72	24	32	12
1739-40	84	24	32	12
1740-41	60	24	32	12
1741-42	60	24	32	12
1742-43	72	24	32	12
1743-44	84	24	32	12
1744-45	84	28	36	14
1745-46	84	24	32	12
1746-47	72	24	32	12
1747-48	72	24	32	12
1748-49	72	32	14	14
1749-50	60	24	32	12
1750-51	72	24	32	12
1751-52 tot 1754-55	60	24	32	12
1755-56	72	24	32	12
1756-57	60	24	32	12
1757-58	60	24	32	12
1758-59	72	24	32	12
1759-60	60	24	32	12
1760-61	66	24	32	12
1761-62 tot 1766-67	72	24	32	12
1767-68	84	24	32	12
1768-69 tot 1771-72	84	28	42	14
1772-73	72	28	38	14
1773-74	84	28	38	14
1774-75	84	28	36	14
1775-76	72	28	36	14
1776-77 tot 1783-84	84	28	36	14

TABEL II

LONEN in groot per dag

	metselaars	mets. dienders	timmerlui	strodekkers	landarbeiders	vrouwen/wieden	kinderen
1454			4	4	4		
			6				
1457	6	4	6	4	3 1/2		
					4		
1461			5	6	3		
			6				
1481	8	5	6				
			7				
			8				
1483			6		4		
			8				
1486			8				
1488			6		6		
1503			6	4			
			8	6			
1508			8	4 1/2			
				7			
1510				4			
				6			
1512			8	4			
				6			
1513	10	5	7				
1514			7 1/2				
1516				3	4 1/2		
				6			
1563	16	8					
1629			20	20	16		
				24	20		
1631			20		16		
			40		18		
					20		
					22		
1641					24		
1675					14		
					15		
					16		
1676					20		
1677					16		
1678					14		
					18		
1679					14		
					16		
1680				12	14		
1681					16		

1682						14		
						16		
1684						14		
						16		
1685						16		
1687						16		
1688						16		
1692						16		
1694						16		
1695						16		
1696						16		
1697						22		
1712						24		
1714						20		
1754						20		
1755						20		
1756					24	18		
						20		
						24		
1758				30		20		
						24		
1759		36	24	30	20			
			28					
1761				30				
1763				30		20		
						24		
1768						20		
1774						20		
1775						20		
						24		
1776								10
1777						20		
						24		
1778						20		
1779				30		20		
						24		
						28		
1780				30		20	14	10
						30		
1781						18		
						20		
						24		
						30		
1782						24	15	
						28		
						30		
1783						20	14	
						24		
						28		
						30		
1784						20		
						24		
						30		
1785						20		

TABEL III

PACHTPRIJZEN HET GROTE PACHTGOED

	Oppervlakte in ha.	Prijs in groot	Omgerekende prijs per ha. in groot	1498-1515 = 100%
1456-61	55,35 ha.	4320 gr.	78 gr.	69%
1462-83	55,35	5760	104	92
1484-85	55,35	0		
1486-87	55,35	2880	52	46
1488-94	55,35	5760	104	92
1495-97	55,35	6720	121	107
1498-1515	55,35	6240	113	100%
1516-40	55,35	6720	121	107
1540-51	55,35	7200	130	115
1561-69	55,35	11340	205	181
1569-77	55,35	10575	191	169
1591-99	55,35	3150	57	50
1600-05	55,35	7200	130	115
1606-14	55,35	15360	278	246
1615-24 (1)	57,27	24732	432	382
1625-31 (2)	57,27	28976	506	448
1632-41 (3)	57,02	40000		
1642-50 (3)	57,02	56000		
1651-59 (4)	57,02	44000		
1660-62	53,92	42450	787	696
1670-75 (5)	56,58	36000	636	563
1685-86	52,89	16000	303	268
1687-96	52,89	20000	378	335
1697	52,89	12184	230	204
1698-1709	52,89	20000 (6)	378	335
1710	52,89	20000	378	335
1711-47	52,89	24000	453	401
1748-56	57,02	27000	473	419
1757-74	57,02	32000	561	496
1775-76	57,02	46000	806	713
1780-84	57,02	48000	842	745

(1) 46 1/2 bunder en 25 roeden à 13 flor per bunder + één vet varken afgekocht à 13 gulden.
(2) id. à 15 gulden per bunder en twee vette varkens.
(3) Bovendien: 10 zakken tarwe, 10 zakken gerst, 5 zakken spelt, 6 vette varkens of hamels en 6 karweien. (A. St. nr. 97, Pachtvoorwaarden)
(4) Bovendien: 5 zakken tarwe, 5 zakken spelt, 15 zakken gerst (ibid.)
(5) A. St. nr. 97
(6) Tijdens deze periode werden verschillende "moderaties" aan de pachter verleend, zodat het hier vermelde bedrag een maximum is.

PACHTPRIJZEN ALLE VERPACHTE GRONDEN (1)

	Oppervl. in ha.	Aantal percelen	Gem. opp. per perceel	Gem. prijs per ha. in groot	1488-1528 = 100 %	1706-10 = 100 %
1456-61	45,58	2	22,79	74	78 %	
1462-83	45,58	2	22,79	95	100	
1484-85	45,58	2	22,79	0		
1486-87	45,58	2	22,79	47	49	
1488-1528	45,58	2	22,79	95	100 %	
1529-39	45,58	2	22,79	100	105	
1540-52	45,58	2	22,79	105	111	
1561-69	45,58	2	22,79	221	233	
1570-78	45,58	2	22,79	176	185	
1591-99	45,58	2	22,79	128	135	
1600-05	45,58	2	22,79	208	219	
1606-12	45,58	2	22,79	379	399	
1613-14	46,31	3	15,44	389	409	
1615-18	46,31	62	0,75	520	547	
1619-20	46,31	62	0,75	522	549	
1621-23	46,31	62	0,75	553	582	
1624	46,31	62	0,75	779	820	
1625-32	46,31	62	0,75	782	823	
1633-34	33,24	61	0,54	1170	1232	
1635	33,24	61	0,54	1158	1219	
1636	33,24	61	0,54	1152	1213	
1637	33,24	61	0,54	1158	1219	
1638	33,24	61	0,54	1164	1225	
1639	33,24	61	0,54	1227	1292	
1640	35,36	62		1310	1379	
1641	36,10	63	0,57	1268	1335	
1642	32,64	38	0,86	1281	1348	
1643	32,64	38	0,86	1279	1346	
1644	32,64	38	0,86	1274	1341	
1645	32,64	38	0,86	1260	1326	
1646	31,86	37	0,86	1251	1317	
1647	31,86	37	0,86	1460	1537	
1648	31,86	37	0,86	1241	1306	
1649	31,86	37	0,86	1568	1651	
1650	31,86	37	0,86	1251	1317	
1651	26,74	28	0,95	1456	1533	
1652	26,74	28	0,95	1136	1196	
1653	29,27	33	0,86	1055	1111	
1654	34,19	35	0,98	1009	1062	
1655	34,19	35	0,98	1139	1199	
1656	34,19	35	0,98	1104	1162	
1657	34,19	35	0,98	1039	1094	
1658	34,19	35	0,98	1125	1184	
1659	34,19	35	0,98	1135	1195	
1660	29,76	31	0,96	1027	1081	

(1) Grote pachthoeve niet inbegrepen

1661-65	29,76	35	0,85	1091	1148	
1666-69	22,31	24	0,93	889	936	
1670-71	29,79	35	0,85	1101	1159	
1672-73	22,31	24	0,93	914	962	
1674-75	16,81	18	0,93	710	747	
1676	21,29	22	0,97	740	779	
1677-78	21,29	22	0,97	750	789	
1679-80	19,33	22	0,88	702	739	
1681	7,73	11	0,70	511	538	
1682	12,10	17	0,71	580	611	
1683	16,19	21	0,77	544	573	
1684-86	16,55	21	0,79	530	558	
1687-89	25,72	30	0,86	639	673	
1690-92	19,17	24	0,80	660	695	
1693-98	20,94	23	0,91	566	596	
1699-1704	18,95	20	0,95	551	580	
1705-10	20,11	22	0,91	544	573	100 %
1711	20,11	23	0,87	579	609	106
1712	22,27	25	0,89	626	659	115
1713-16	23,50	27	0,87	637	671	117
1717-22	15,37	20	0,77	767	807	141
1723-27	15,36	20	0,77	756	796	139
1728	16,23	21	0,77	745	784	137
1729-30	16,24	21	0,77	805	847	148
1731-34	16,56	22	0,75	804	846	148
1735-40	16,57	22	0,75	711	748	131
1741-43	16,57	22	0,75	750	789	138
1744	16,57	20	0,83	741	780	136
1745	15,83	19	0,83	741	780	136
1746	32,98	21	1,57	765	805	141
1747	32,98	11	3,00	782	823	144
1748-52	29,29	10	2,93	819	862	151
1753	28,52	21	1,36	843	887	155
1754	27,65	20	1,38	847	892	156
1755-57	28,42	21	1,35	848	893	156
1758	28,64	24	1,15	962	1013	177
1759-62	28,60	24	1,18	954	1004	175
1763-64	29,34	25	1,17	963	1014	177
1765-69	29,34	25	1,17	973	1024	179
1770	32,47	29	1,12	1009	1062	185
1771	32,49	29	1,12	1188	1251	218
1772-79	32,49	29	1,12	1191	1254	219
1780-84	32,49	30	1,08	1226	1291	225

TABEL V

PACHTPRIJZEN DE MOLEN

	pachtprijs in groot	1500-1503 = 100 %
1479-82	1200	80
1482-84	1740	116
1484-85	870	58
1484-88	1400	94
1489-90	1440	96
1497-99	1320	88
1500-03	1494	100
1504-05	1336	89
1505-06	1436	96
1506-19	1200	80
1533-35	1380	92
1535-37	1440	96
1548-50	1920	129
1561-66	1560	104
1570-78	2440	163
1626-49 (1)		
1650-58	8000	535
1660	8640	578
1671-75	4680	313
1676-1712	5300	355
1713-18	5760	386
1719-24	7200	482
1725-36	6240	418
1737-43	5520	369
1744-66	7200	482
1767-72	8400	562
1773	11040	739
1774-81	8400	762
1782-83	7200	482
1784	6000	401
1802-03 (2)	10080	675

(1) Alleen de plaats waar de molen had gestaan werd verhuurd: van 1626 tot 1630 à 1440 gr. en van 1631 tot 1649 à 1920 gr.

(2) A. St. nr. 85

TABEL VI

GRONDPRIJZEN

	Percelen	Gem. opp. per perceel per ha.	groot per ha. (gewogen gem.)	1502-19 = 100 %	1705-14 = 100 %
1457-92	48	0,47	2082	95	
1502-19	20	0,38	2202	100	
1534-42	36	0,32	4015	182	
1543-50	7	0,42	5138	233	
1561-78	10	0,17	5762	262	
1595-1612	15	0,26	4996	227	
1624-34	31	0,23	16724	759	
1635-44	62	0,34	18272	830	
1645-54	43	0,31	17878	812	
1655-64	13	0,38	16899	767	
1665-74	19	0,38	17612	800	
1675-84	6	0,43	6607	300	
1685-94	75	0,38	7378	335	
1695-1704	74	0,36	8507	386	
1705-14	81	0,37	10565	480	100
1715-24	39	0,34	11473	521	109
1725-34	30	0,38	16705	759	158
1735-43	48	0,42	16982	771	161
1754-63	54	0,25	40776	1852	386
1764-72	57	0,28	42156	1914	399
1775-84	88	0,29	47121	2140	446

TABEL VII

DE EVOLUTIE VAN DE INKOMSTEN

in groot

jaar	heerlijke renten	verpachte gronden en verkochte produkten	heerlijke rechten	TOTAAL ontvangsten	kosten van beheer	NETTO IN-KOMSTEN
1456	1.608	7.680	480	9.768		
1460	1.757	7.560	1.732	11.048		
1480	1.722	11.357	3.267	16.346	1.437	14.909
1486	2.486	5.891	1.178	9.555	1.239	8.316
1497	1.800	10.781	531	13.112	1.313	11.799
1500	1.883	11.749	2.621	16.253	784	15.469
1505	1.973	10.677	1.497	14.147	1.028	13.119
1510	1.875	11.057	1.396	14.328	884	13.444
1515	2.158	10.923	1.803	14.884	4.080	10.804
1519	1.972	14.720	2.445	19.137	2.812	16.325
1535	1.846	11.450	2.112	15.408	1.680	13.728
1540	2.274	12.894	5.058	20.226		
1545	2.417	13.540	2.838	18.795	968	17.827
1550	2.433	14.080	2.816	19.329	12.236	7.093
1562	1.793	11.286	853	13.932	554	13.378
1565	3.914	19.833	1.072	24.819	1.210	23.609
1578	4.588	21.868	980	27.436	1.130	26.306
1595-96	7.956	9.190	1.459	18.605	5.102	13.503
1614	7.659	42.620				
1620	5.277	49.989			2.953	
1636-39/3	13.722	73.898	8.059	95.679		
1672-74/2	17.569	42.978	1.008(1)	61.555	2.491	59.064
1685	10.644	84.428	7.545(1)	102.617	12.100	90.894
1690	11.969	52.560	462(1)	64.991	42.981	22.010
1700	8.973	29.616	1.174	39.763	4.775	34.988
1710	11.557	71.059	40.981	123.597	8.348	115.249
1720	9.584	59.684	5.320	74.588	5.442	69.146
1730	9.291	68.880	10.984	89.155	7.961	81.194
1740	9.289	63.167	8.931	81.387	7.737	73.650
1750	8.383	65.691	15.078	89.152	5.838	83.314
1760	8.744	86.930	8.431	104.105	9.450	94.655
1770	10.894	143.811	25.742	180.447	10.895	169.552
1780	10.771	121.927	43.284	175.982	14.171	161.811

(1) Onvolledige baljuwsrekening: dodehandrecht werd o.m. rechtstreeks aan de heer betaald en komt niet voor in de rekening van de ontvanger.

TABEL VIII

DE EVOLUTIE VAN DE INKOMSTEN
1500-10 = 100 %

jaar	heerlijke renten	verpachte gronden en verkochte produkten	heerlijke rechten	TOTAAL ontvangsten	kosten van beheer	NETTO IN-KOMSTEN
1456	84	69	26	70		
1460	92	68	94	74		
1480	90	102	178	110	159	106
1486	130	53	64	64	138	59
1497	94	96	29	88	146	84
1500	99	105	143	109	87	110
1505	103	96	81	95	114	94
1510	98	99	76	96	98	96
1515	113	98	76	100	453	97
1535	97	103	115	103	186	98
1540	119	116	275	136		
1545	126	121	154	126	108	127
1550	127	126	153	130	1361	51
1562	94	101	46	93	62	99
1565	205	178	58	166	135	169
1578	240	196	53	184	125	188
1595-96	416	82	79	125	567	96
1614	401	382				
1620	276	448			338	
1636-39/3	718	662	438	642		
1672-74/2	919	385	55(1)	413	227	422
1685	557	756	410(1)	688	1346	649
1690	626	471	25(1)	436	4780	157
1700	469	265	64	267	531	248
1710	605	637	2229	829	928	823
1720	502	535	289	500	605	494
1730	486	617	598	598	886	580
1740	486	566	485	546	860	526
1750	439	589	820	598	649	595
1760	458	779	459	698	1051	676
1770	570	1289	1400	1210	1212	1210
1780	564	1092	2355	1180	1576	1155

(1) Onvolledige baljuwsrekening: dodehandrecht werd o.m. rechtstreeks aan de heer betaald en komt evenmin voor in de rekening van de ontvanger.

TABEL IX

DE STRUCTUUR VAN DE INKOMSTEN in % t.o.v. het totaal der ontvangsten

	heerlijke renten	verpachte gronden en verkochte produkten	heerlijke rechten	kosten van beheer t.o.v. de ontvangsten
1456	16	79	5	-
1460	16	68	16	-
1480	11	69	20	8,79
1486	26	62	12	12,96
1497	14	82	4	10,01
1500	12	72	16	4,82
1505	14	75	11	7,27
1510	13	77	10	6,16
1515	15	73	12	27,40
1519	10	77	13	14,69
1535	12	74	14	10,90
1540	11	64	25	-
1545	13	72	15	5,15
1550	12	73	15	63,30
1562	13	81	6	3,97
1565	16	80	4	4,87
1578	17	80	3	4,11
1595-96	43	49	8	27,42
1636-39/3	14	77	9	
1672-74/2	29	70	2(1)	4,04
1685	11	82	7(1)	11,79
1690	18	81	1(1)	66,13
1700	23	74	3	12,00
1710	9	58	33	7,56
1720	13	80	7	7,29
1730	11	77	12	8,92
1740	11	78	11	9,50
1750	9	74	17	6,54
1760	8	84	8	9,07
1770	6	80	14	6,03
1780	6	69	25	8,05

(1) Onvolledige baljuwsrekening: dodehandrecht werd o.m. rechtstreeks aan de heer betaald en komt niet voor in de rekening van de ontvanger.

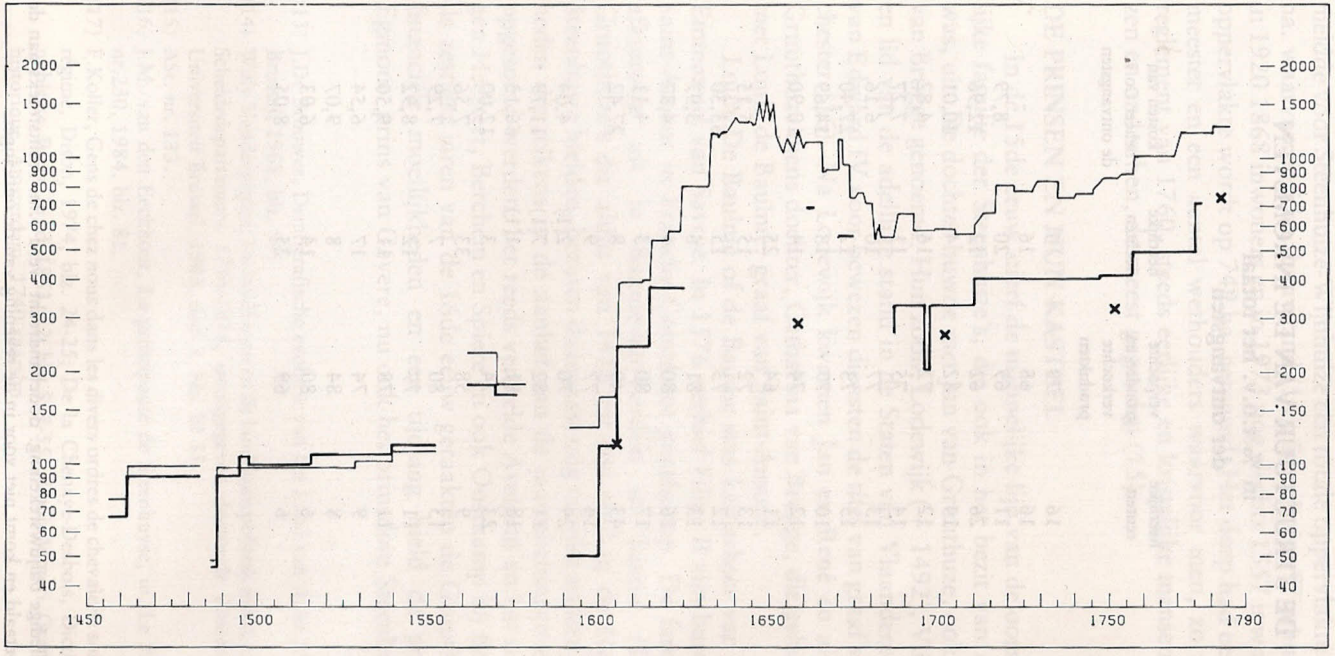

Grafiek 1:

pachtprijzen, groot pachtgoed niet inbegrepen, 1488-1528 = 100 %

pachtprijs van het groot pachtgoed, 1498-1515 = 100 %

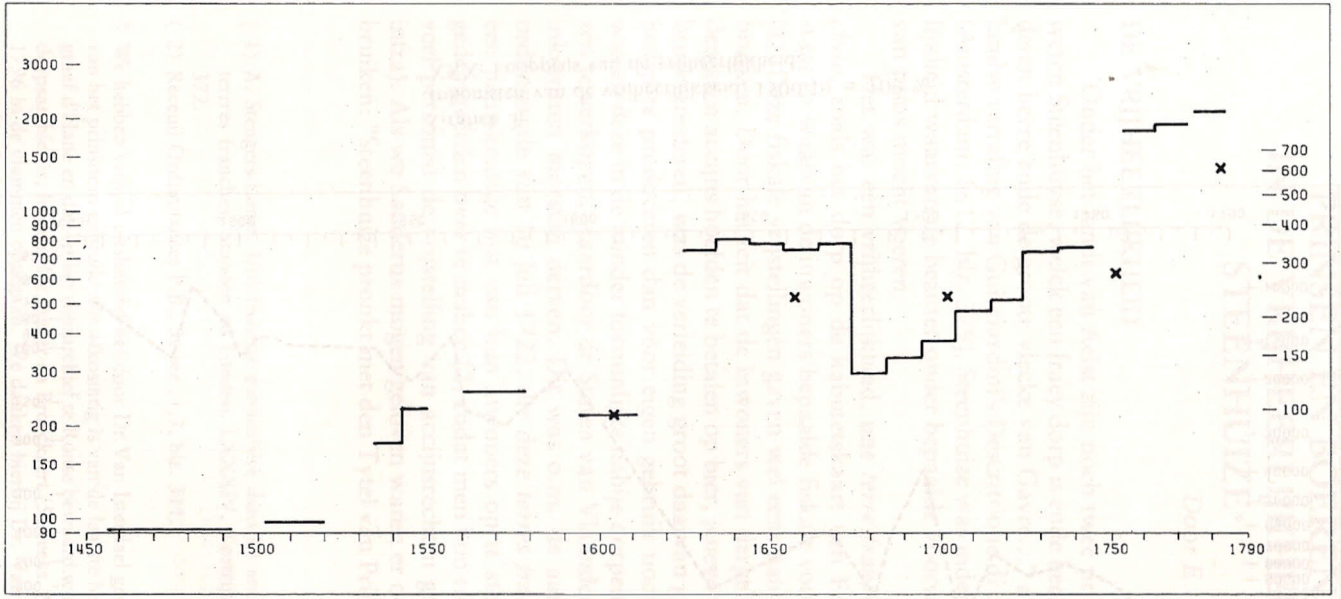

Grafiek 2:
Grondprijzen, 1502-19 = 100 %
XXX: koopprijs van de vrijheerlijkheid.

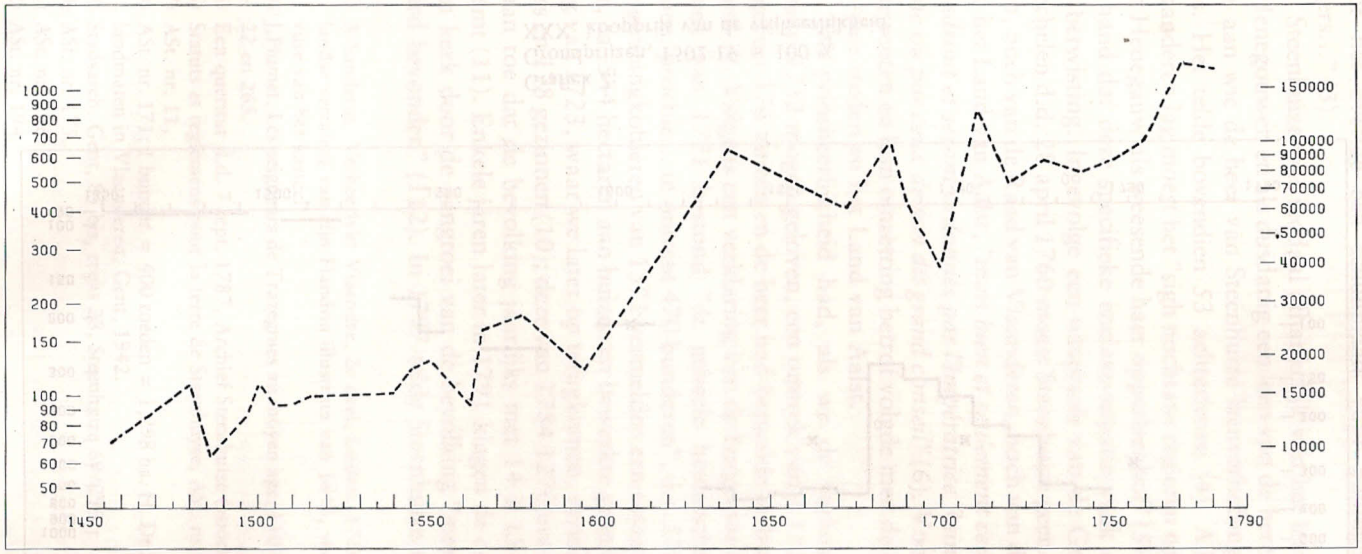

Grafiek 3:
Inkomsten van de vrijheerlijkheid, 1500-10 = 100 %
XXX: koopprijs van de vrijheerlijkheid.

UIT DE HAND GELOPEN "CHARIVARI OF SCHARMINKEL JAGEN" TE DENDERHOUTEM IN 1759.

Gedurende de laatste jaren is het fenomeen van "charivari" als volksgerecht sterk in de belangstelling komen te staan (1). Andere benamingen zijn: ketel- of kattenmuziek maken, toeten, pannegatten of bellemerkt houden, de beest jagen, etc...

Kenmerkend was het maken van lawaai met allerlei middelen. Vooral mannen of vrouwen die op het morele vlak aanstoot gaven waren het doelwit van dergelijke luidruchtige handelingen. Soms moest het slachtoffer allerlei publieke vernederingen ondergaan.

In 1759 ondernamen de leenmannen van het hof "de Schijvink" een gerechtelijk onderzoek naar de doodslag begaan op Joanna Claus, echtgenote van Jacobus Speeckaert. Twee getuigenissen zijn bewaard gebleven namelijk van Jacobus Speeckaert zelf en van de meid Elisabeth Raes. Beide versies zijn vrijwel identiek zodat we bijna met zekerheid mogen stellen dat de getuigen gezamenlijk zijn ondervraagd (2).

Jacobus Speeckaert woonde te Denderhouten in de wijk Stichelen en was 69 jaar toen hij en zijn vrouw het slachtoffer werden van een publieke vernedering door andere inwoners van Denderhoutem. Hun namen zijn onbekend gebleven. Beide getuigen reppen met geen woord over de oorzaak van deze publieke uiting van afkeuring aan hun adres.

Op 2 of 3 februari gebeurde het voorspel van deze charivari. Toen hadden enkele onbekenden rond zeven uur 's avonds met enige stokken en touwen de beide buitendeuren van de woning gebarricadeerd. Jacobus was verplicht door het dakvenster naar buiten te kruipen.

De dramatische avond van de zesde februari 1759 waren de onbekenden er terug, net toen de echtgenoten hun avondmaal nuttigden. Met groot lawaai en gedruis werden zijn deuren bekogeld met stenen. Jacobus omschrijft het als "alle spel gespelt dat men noempt scherminckel jaeghen". Joanna Claus, waarschijnlijk door

(1) Vooral M. Jacobs publiceerde er enkele interessante bijdragen over. Zie o.m. Spiegel Historiael, 21, 1986, pp. 292-98 en Tijdschrift voor Sociale Geschiedenis, 12, 1986, pp. 365-92.

(2) R.A. Ronse, Fonds Land van Rotselaar, nr.58.

schrik bevangen, moest hoognodig naar de w.c. die zich buiten de woning bevond. Daar werd ze getroffen door twee stenen met het gekende fatale gevolg.

Jacobus riep de hulp in van officier Scheerlinck. Bij zijn verschijnen verdween de menigte.

Geen van beide getuigen weet iets over de identiteit van de daders. Dat ze welbewust hun mond hieromtrent hielden lijkt waarschijnlijk. Verdere vervolgingen van de daders zou de hele zaak een grote ruchtbaarheid hebben gegeven met onder meer het blootleggen van het privé-leven van de betrokkenen.

H.V.I.

GIJ ZULT UW MAN GEHOORZAMEN, ALLE DAGEN VAN UW LEVEN...

Door C. TANGHE

Het wat saaie doorsnuffelen van processtukken in het archief kan wel eens opgefleurd worden door het verslag van een rechtzaak waarbij één van de pleiters opvalt door een welbespraaktheid die op het toneel zeker succes zou kennen.
Echtscheidingen zijn meer dan ooit aktueel!
Hoe dacht men er vroeger over, en welke waren de rechten en plichten van de partners?

Het volgende proces (1) speelt zich 200 jaren geleden af en geeft een sfeerbeeld uit die tijd, waarbij ook het pittige dialekt van de streek Aalst werd behouden waar nodig. Een grondige studie van dit onderwerp laat ik aan deskundigen over, beschouw dit als een ontspannende annekdote.

In 1784 daagt ene Juffrouw Catharina Remeus (heesscherigge = eiser) haar man Joannes Doens (= verweerder) voor de rechtbank van Aalst om de scheiding te verkrijgen. De verdediger van Joannes Doens was ene Meester Speeckaert, procureur, die op het proces de "vuile was" buiten hangt en een verderfelijk beeld ophangt van "De Vrouw" en van Catharina in het bijzonder. Oordeel zelf.

Catharina kwam uit Aalst naar Assenede wonen bij haar oom pastoor. In de buurt woonden vele rijke "buytennegotianten" en zeer welstellende boeren. Eén van hen werd haar eerste man Judocus Steyaert, met een groot vermogen van wel 30.000 guldens.
Hoe dacht men over haar?
Juffrouw Remeus had de reputatie onder het publiek dat zij op een zeer slechte wijze met haar man leefde en hem zo behandelde dat hij er krankzinnig van werd. Toen zij alles verbraste kwam er zowel een einde aan zijn goederen als aan zijn leven, waarbij nog vele schulden achterbleven. Zij liet haar knecht haar zaken regelen waarbij ze een slechte faam opbouwden.

Hoe was de reputatie van Joannes Doens, haar tweede man? In Assenede werd hij aangezien als een eerlijk en deftig man die een kristelijk en onberispelijk leven leidde.

Hoe komt een man er bij met zo iemand te trouwen? Liefde maakt blind?! Het is onbegrijpelijk hoe zij met zo'n reputatie hem

(1) R.A. gent, fonds Land van Aalst.

aan den haak heeft kunnen slaan! (hoe hij "wegens de heesscherigge den haeck in de kele heeft gecregen").

Na enkele jaren verhuisde het gezin, op aandringen van Catharina, naar Aalst waar ze een winkel uitbaatte. De zaken gingen slecht en Joannes verbood haar nog verder te doen, waarbij hij de winkel, zeer tegen haar zin in, verkocht. Dat klonk als volgt: "... heeft hem laten overhaelen om met syne huysvrouwe naer dese stadt te komen ende haer te laeten negotieren soo sy was doende, tot dat hij voelende syn achteruytboeren ende vreesende het ongeluck van synen voorsaet, noodig heeft geoordeelt intijdts daer van een eynde te maeken eer alles buyten staete van remedie saude hebben vervallen."

Daardoor had ze geen eigen inkomen en was ze volledig van haar man afhankelijk. Mocht dat zo maar? Meester Speeckaert geeft hem groot gelijk: hij heeft maar gedaan waartoe hij als man het recht had, en het is altijd voordeliger alleen van zijn eigen inkomen te leven mits wat zuinig te zijn (mits stellende teire naer naire) dan zijn geld in zo'n zaken te zien verdwijnen.
Zowel het goddelijk recht als de lokale en civile wetten gaven hem dat recht. "Een vrauwe weesende in huwelijcken staet is in de macht van haeren man ende vermagh niet te contracteren, noch te agieren sonder syns last, consent ende authoriteyt."

De vrouw moest zich dus niet beklagen over het feit dat haar man gebruik maakt van een recht welke hem door de wetten werd toegekend.

Het ging al lang slecht in het gezin, en dat feit was wellicht voor haar de druppel die de emmer deed overlopen. Ze vroeg de scheiding aan: het was haar onmogelijk nog langer te blijven leven met een man die haar elke dag tergde en de gemeenschappelijke goederen nodeloos verkwistte, terwijl hij zich overdreven moeide met haar huishouden. Het liefst zou ze van haar man scheiden en de gemeenschappelijke goederen verdelen.

Dit wordt door Meester Speeckaert als volgt uitgelegd: door de tussenkomst van notaris Van Der Haeghen is ze kwaad geworden ("is haere galle onsteken") en vermits ze gewaar werd dat ze haar robuuste man die nog in de fleur van zijn leven was niet zo gemakkelijk om de tuin kon leiden, zoals haren vorige "ouden suckeleir", is ze gaan speculeren om van haar man af te geraken en zichzelf van een tamelijk pensioen te voorzien. Daartoe verzint ze leugens die getuigen van onkunde en razernij van een onredelijke en woedende vrouw.

Eén van de oorzaken van onenigheid tussen Joannes en Catharina was zeker de aanwezigheid van een dienstmeid Marie Anne Van De Gehuchte, die tegen de zin van Joannes in huis was

en welke Catharina niet wilde ontslaan. De dienstmeid nam ook de plaats in van haar man in bed en aan tafel, terwijl Joannes in de keuken moest blijven met een droog stuk brood. Waarom een man zich zolang door zijn vrouw laat behandelen is een raadsel. De dienstmeid betoonde vele goede zorgen en overgrote trouw met een zelfde mate als ze een afkeer had voor Joannes. Staande onder de kerkelijke voogdij van haar man was het Catharina nochtans niet toegelaten de meid ook maar één uur langer in huis te houden tegen de zin van haar man.

Een andere dienstmeid getuigde hoe Catharina haar man treiterde door aan Marie Ange de plaats in bed te geven die haar man toekwam. 's Avonds trokken zij zich in de benedenkamer terug achter gesloten deuren om een smakelijk avondmaal te nemen terwijl Joannes in de koude keuken moest blijven met niets anders dan een stuk brood met wat boter, "rotten" hollandse kaas, een pot bier of meestal alleen wat water. In de winter was daar geen licht of vuur zodat hij zich meestal omwille van de koude in zijn slaapkamer alleen terug trok.

Hoewel zij op haar huwelijks plichten werd gewezen antwoordde Catharina dat ze haar dienstmeid nooit zou verlaten en nog liever wegtrok. Ze had zo'n afkeer van haar man dat als ze hem zag het scheen of ze de duivel zag.
De andere dienstmeid had aan Joannes de raad gegeven zelf in de mooie kamer vuur te maken. Toen ze dit zagen werd Joannes met geweld uit de kamer gesleurd tot in de keuken en daar opgesloten. Joannes had nooit enige reden tot scheiding gegeven en zijn vrouw nooit mishandeld hoewel hij voortdurend door haar werd gepest. Marie Anne gebruikte elk middel om haar meesteres tegen haar man op te stoken, en haar van hem afkerig te maken. Joannes kreeg de resten van de tafel te eten die door de dienstmeid werd geweigerd. Wanneer hij pas na tien uur 's avonds terug kwam van zaken moest hij op straat of ergens anders blijven slapen want de toegang tot het huis werd hem geweigerd, hoewel de twee vrouwen soms nog gezellig aan het koffie drinken waren. Enige tijd geleden lag hij ziek te bed en toen zijn zoontje hem wou bezoeken werd hij van de trap getrokken, hij mocht bij zo'n "deugniet" niet gaan. Gedurende die zes weken dat hij ziek was keek ze niet naar hem om.

Ondertussen is Joannes Doens in een ander huis gaan wonen en krijgt Catharina de opdracht van de rechtbank bij haar man te gaan inwonen en "zich te queten van de pligten waertoe sij als vrauwe zoo volghens de grondregels der religie als volghens lands rechten is verbonden" zoniet zal de eerste deurwaarder van de Raad van Vlaanderen handelen op de wijze door de wet voorzien

voor vagebonderende getrouwde vrouwen. Ze kan geplaatst worden in een instelling waar men haar de wetten zal leren kennen: "In de plaetse die bij den souvereyn gestelt is om elckeen syn devoir te leeren kennen ende te doen observeren de wetten die den bandt en de reghel maecken soo van de generaele 'tsaemlevinghen, de ander faiten van den staet als van de besondere overeencomminghen tussen man ende vrauw."

De scheiding kan alleen gebeuren na toestemming van de geestelijke rechter, waarna ook de wereldlijke rechter in bijzondere gevallen tot een effectieve scheiding kan toestemmen. Onenigheden en afkeer van de vrouw is geen reden tot scheiden. Zowel de wetten als de gewoontes maken de man meester over zijn vrouw en geven hem de middelen om haar tot haar plichten te brengen moest zij tegen alle redelijkheid in daaraan niet willen voldoen.

Meester Speeckaert rondt zijn betoog af met het volgende staaltje van antifeminisme:

"Men heeft vele gevallen gezien waarin man en vrouw wilden scheiden, maar nooit vergezeld van zulke omstandigheden. Wat bracht den Schepper er toe de Vrouw te schapen? (Wat den Schepper mag bewoghen hebben toe te vougen in den tijde het volcommentlijck in sijne maght was geheel het menschdom successivelijck te doen verschijnen gelijck den eersten man verschenen was, is van die geheymen waer van de Schepper de kennisse heeft gereserveert aen syne oneyndige weysheyt.) De ondervinding van eeuwen leert ons dat vrouwen in het algemeen niet te betrouwen zijn. Ze werden door God geschapen als kwelling van de man. (Waarschijnlijk dat den Schepper in het formeren van dat schepsel aen den man wel sal hebben willen accorderen, eene korte en verganckeleijke genugte die hij in het gebruyck van het selve vinden moeste, ende op den selve tijdt aen hem geven een ghestadige beproevinge ende quelling des herte die van dese compagnie inseparabel wesen moeste om hem te doen gevoelen dat het aengenaemste van alle jouissancien ende gebruycken op aerde met distelen ende doornen verzelt was, en die hem deden sien dat hij voor het verganckelijcke niet en geschaepen was.)

Doorheen de geschiedenis en overal ter wereld werden de grootste schelmstreken en euveldaden de vrouwen in de schoot gegooid.

- Nauwelijks was Nimis meester van het Babylonische rijk, of men zag zijn vrouw Semiramis, die hij van een dienares tot zijn vrouw had gemaakt, zich bezoedelen met zijn bloed, alleen regeren, en vele bloederige oorlogen voeren.
- Het oude Griekenland bracht de fameuse Helena voort, gemalin van de koning Menelaus, die de ondergang van Troye veroor-

zaakte. Ook de bekende Clytemnestra die haar man, oppergeneraal Agamemnon koning van Mycene liet vermoorden toen hij terugkwam uit een tienjarig beleg van Troye, "om met sijnen broeder sijn bedde ende rijck te blijven partageren."
- Men zal in de Romeinse tijd een Aggrippine, Messalina, Livia, Julia en andere ontaarde keizerinnen vinden die de wereld met hun geheime schelmstreken en openbare wulpsigheden hebben onteert en in wanorde gebracht.

Dit waren voorbeelden ten nadele van dit geslacht, die door hun geboorte tot de kroon waren voorbestemd. Door hun opvoeding en wijsgerige onderrichtingen hadden ze beter moeten weten, maar ze werden door hun bedorven hartstochten en driften overweldigd. Wanneer men dit aantrof bij wezens van zo'n verheven staat en opvoeding, wat moet men dan zeggen van hen van lagere geboorte aan dewelke zulke lessen absoluut hebben ontbroken?
Men kan nochtans niet ontkennen dat de natuur in sommige tijden en werelddelen enige vrouwen heeft voortgebracht die hun naam en eeuw hebben verheerlijkt en onsterfelijk gemaakt. Rome zelf heeft lange tijd zijn legers zien verslaan en de albeheersende macht betwisten door de vermaarde Zenobia. Maar zoals de natuur deze wezens heeft voortgebracht als uitzondering op de algemene regel, om de wereld door enige van haar produkten in verwondering te stellen, zo heeft ze niet kunnen nalaten de vooroordelen tegen deze wezens spreekwoordelijk te maken.
In vele plaatsen heerste het gebruik een terdoodveroordeelde vrij te laten en over te geven aan een publieke vrouw indien zij er wou mede trouwen. Volgens de kerkelijke wetten was het een daad van liefde een publieke vrouw tot vrouw te nemen en werden in dat geval zelfs alle zonden vergeven. Er werden nochtans weinigen gevonden die op zo'n manier een volle aflaat wilden verdienen.
Er zijn nochtans goede en deugdzame vrouwen gelijk de ondervinding leert, maar of de verweerder zo'n geluk is te beurt gevallen zal men overlaten aan het oordeel van de rechter.
Een wettige scheiding kon Catharina na zo'n proces en in die tijd dus zeker niet krijgen. Zij en de andere vrouwen uit die tijd kregen er nog de volgende zedenpreek bovenop: God heeft alles zo geschikt en door het huwelijk hebben de beide partners deze overeenkomst zo aanvaard.
(Dat de menschen tot eene generaele saemenlevinghe gedestineert syn blijckt uyt de noodtsaekelijckheden waerin den Almogenden die heeft gestelt. Dat die generaele saemenlevinghe ten grootsten deele haeren welstand ende doorduersaemheyd moet ontvangen van de besondere saemenlevinghe die soo Godts wetthen als de costumen van dit vaderlandt tusschen de getrouwde heeft inge-

voert is evident. Bij dien en kan het lot van d'een of d'ander der conjoncten niet afhangen van de willekeurige caprice van den anderen, veele min van des selfs gedeplaceerde disgouste ofte aversie, derwijl door de adoptie van een diergelijck susthema gansch het renversement van het order civiel soude resulteren. Mits die getrauwt sijn hun getrauwt moeten houden ende leven volgens de wetthen van de staet die sij met vollen wille ende consent aenveert hebben.)

Turnhoutsebaan 282
Borgerhout

HET LAND VAN AALST –
REEDS VERSCHENEN JAARGANGEN.

Reeds verschenen jaargangen worden verkocht aan 450 fr. per volledige jaargang. Een enkel nummer van een lopende jaargang kost 150 fr. en een dubbel nummer 250 fr. Een enkel nummer van een oude jaargang kost 75 fr. en een dubbelnummer 150 fr.

De verzending gebeurt na storting van het verschuldigde bedrag op rekening nummer 001-0561340-77 van Het Land van Aalst, Oude jaargangen Tulpstraat 1, 9308 Aalst-Hofstade. Tel. 053/70.21.79

Alle jaargangen zijn nog in voorraad, uitgezonderd de onderstaande, waarvan nog slechts de aangeduide nummers beschikbaar zijn :

1949 (1) uitverkocht
1950 (2) nummers 1-2-3
1951 (3) nummers 1-2-4
1952 (4) nummers 1-2-3-4-5
1953 (5) uitverkocht
1954 (6) nummers 2-3-4-5-6
1959 (11) nummers 3-4
1960 (12) nummers 2-3-4-5-6
1961 (13) nummers 2-3-4-5-6
1962 (14) nummers 2-3-4-5-6
1965 (17) nummers 1-2-5-6
1966 (18) nummers 1-4-5-6
1967 (19) nummers 1-2-5-6
1976 (28) nummer 1
1977 (29) nummers 1-2-4-5-6
1979 (31) nummers 1-2-4-5-6
1983 (35) nummers 2-3-4-5-6

Volgende overdrukken zijn nog beschikbaar :

M. Cornelis ; Buitenpoortersboeken van Geraardsbergen. Genaaid : 600,-fr. - Gebonden : 750,-fr.

F. Coeck, Familie Sonck te Denderleeuw - 1960 - 25,-fr.

J. De Brouwer, Herbergnamen in het Land van Aalst vóór 1780- 25,-fr.

J. De Brouwer, Toponiemen te Erembodegem - 100,-fr.

J. De Brouwer, Priester Daens en de opkomende kristelijke demokratie. 1967 - 25,-fr.

J. De Brouwer, De Pauselijke Zouaven. - 1969 - 25,-fr.

L. Van Durme, Het Uithof van de abdij van Ninove te Dikkelvenne en Velzeke. - 1985 - 25,-fr.

L. Beeckmans, Een stenen artefact uit Bambrugge - De Burcht van de Heerlijkheid Hasselt - Een 16e-eeuwse muntschat uit Ninove - 1985 - 25,-fr.

R. Opsommer, De Geraardsbergse Stadschepenbank 1280-1360. 1985 - 25,-fr.

Herman Van Isterdael e.a., Bibliografie van de Gemeenten van het Land van Aalst (1950-1983).

2 banden - 915 blz. : 900,-fr. (gebeurlijk te verhogen met 50.-fr. portonkosten).

Inhoud

JAARGANG XL - 1988 - NUMMER 1

INHOUD NUMMER 1 - 1988

EDITORIAAL	1
W. TEMMERMAN, De penningen van het bestuurscollege	3
E. SCHOLLIERS, Prinsen en boeven in de vrijheerlijkheid Steenhuize	9
H.V.I., Uit de hand gelopen "Charivari"	65-66
C. TANGHE, Ge zult uw man gehoorzamen	67-72

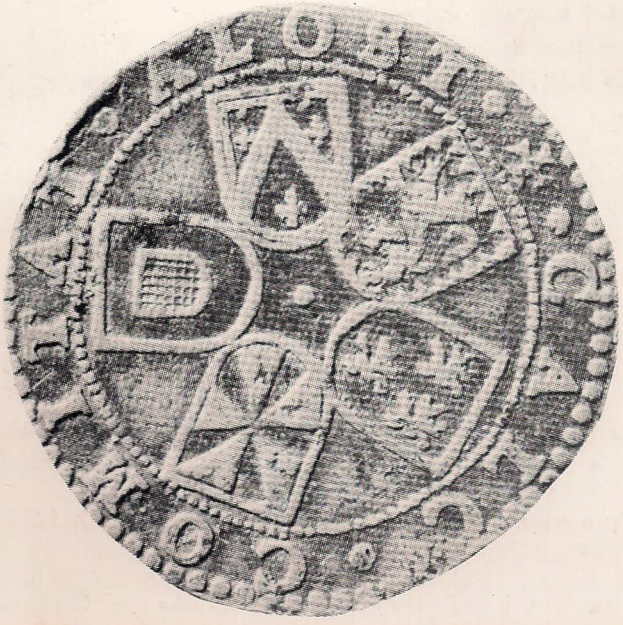

1988